

SZAKDOLGOZAT

Tuskán Vivien

2023

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Budai Campus

Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet

Tájrendező és kertépítő mérnöki alapképzési szak

TÖRTÉNETI ÉS TÖRTÉNETI ÉRTÉKŰ KERTEK KERTTURIZMUSBAN BETÖLTÖTT SZEREPE

Belső konzulens: **dr. Herczeg Ágnes**
egyetemi docens

**Belső konzulens
intézete/tanszéke:** Tájépítészeti,
Településtervezési és
Díszkertészeti Intézet
Kertművészeti és
Kertépítészeti Tanszék

Készítette: **Tuskán Vivien**

Budapest

2023

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	1
ÁBRAJEGYZÉK.....	2
BEVEZETŐ GONDOLATOK.....	3
CÉLKITŰZÉSEK	4
1. KERTÖRÖKSÉGÜNK – A TÖRTÉNETI KERTEK VÉDELMEBEN.....	6
1.1 A kert	6
1.2. Történeti kertek és a Firenzei Karta.....	7
1.3. Kulturális Utak Európában és Magyarországon	10
1.4. A hazai kertturizmus története és elért eredményei	10
1.5. A Magyar Kertörökség Alapítvány	13
2. A KERT, MINT TURISZTIKAI TERMÉK.....	14
2.1. A turizmus fogalma és rendszere.....	14
2.2. Hogyan születik az utazási döntés? A turisztikai vásárlást befolyásoló tényezők	14
2.3. A magyar lakosság utazási szokásai	15
2.4. Turizmusmarketing a kertturizmusban	15
2.5. Tervezés és stratégia a kertturizmus marketingjében	16
3. VIZSGÁLAT – TÖRTÉNETI ÉS TÖRTÉNETI ÉRTÉKŰ KERTEK A MAGYARORSZÁGI KERTTURIZMUSBAN	17
3.1. A vizsgálat szempontjai.....	17
3.2. A bajnai Sándor-Metternich-kastély kertjének vizsgálata	19
3.3. A turai Schossberger-kastély kertjének vizsgálata	25
3.4. A Pannonhalmi Főapátság arborétumának és gyógynövénykertjének vizsgálata	29
3.5. A fehérvárcsurgói Károlyi-kastély parkjának vizsgálata.....	35
3.6. A vácrátóti Nemzeti Botanikus Kert vizsgálata.....	40
4. ÉRTÉKELÉS ÉS KAPCSOLÓDÓ JAVASLATOK	46
4.1. Bajna, Sándor-Metternich-kastély	46
4.2. Tura, Schossberger-kastély.....	47
4.3. Pannonhalma, Pannonhalmi Főapátság	49
4.4. Fehérvárcsurgó, Károlyi-kastély.....	50
4.5. Vácrátót, Nemzeti Botanikus Kert.....	52
5. ÁTFOGÓ STRATÉGIAI JAVASLATOK	54
5.1. Az egyes kertek szintjén	54
5.1.1. Tájépítészeti szempontok.....	54
5.1.2. Turisztikai szempontok.....	55

5.2. Térségi szinten.....	57
5.3. Országos szinten.....	58
5.4. Nemzetközi viszonylatban.....	60
6. ÖSSZEGRZÉS.....	61
7. IRODALOMJEGYZÉK.....	63
8. MELLÉKLETEK.....	67
8.1. Helyszíni fotók a vizsgált kertekről.....	67
8.2. Fogalomgyűjtemény.....	72
8.3. Értékelési szempontrendszer.....	74
8.4. Beszélgetések a kertturizmusról.....	75
8.4.1. Fehérvárcsurgói Konferencia – Hazai és külföldi összefüggések.....	75
8.4.2. Interjú Molnár Anitával, a Tourinform szakemberével.....	78
8.4.3. Interjú Ungor Bea tájépítész-idegenvezetővel.....	82

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra A vizsgálat helyszínei.....	18
2. ábra Útinapló-montázs a bajnai Sándor-Metternich kastély kertjéről.....	24
3. ábra Útinapló-montázs a turai Schossberger-kastély kertjéről.....	28
4. ábra Útinapló-montázs a Pannonhalmi Főapátság kertjéről.....	34
5. ábra Útinapló-montázs a fehérvárcsurgói Károlyi-kastély parkjáról.....	39
6. ábra Útinapló-montázs a vácrátóti Nemzeti Botanikus Kertről.....	45
7. ábra SWOT-analízis a Sándor-Metternich-kastély esetében.....	47
8. ábra SWOT-analízis a Schossberger-kastély esetében.....	48
9. ábra SWOT-analízis a Pannonhalmi Főapátság esetében.....	50
10. ábra SWOT-analízis a Károlyi-kastély esetében.....	51
11. ábra SWOT-analízis a Nemzeti Botanikus Kert esetében.....	53

BEVEZETŐ GONDOLATOK

"Mielőtt megszólalnál, gondold végig, hogy amit mondanál, szebb-e, mint a csend, amit meg akarsz törni?"¹
/Johann Christian Friedrich Hölderlin/

A kert – „*mondanivalóm*” tárgya – a szépség, a gyönyörködés, a szemlélődés színtere. Földi Paradicsom, élő entitás. A csend lakóhelye. Bölcs tanító, inspiratív helyszín. Folytonos változásban van, élő, eleven, mégis árad belőle a nyugalom. Engedelmeskedik annak a tökéletes rendszernek, mellyel hajdan mi is együtt éltünk, az évszakok körforgásának. Végtelen metamorfózisa mindig újabb és újabb csodákat biztosít a benne járóknak. Szabad, nyitott az égbolt felé. Alkotóelemei, a növények, felfelé törekednek, a Teremtőjükhöz.

A történeti kertek magukon hordozzák tervezőjük, alapítójuk kézjegyét, megjelenítik gondolkodásmódját. Üzenetük van számunkra. Kiolvashatjuk belőlük alkotójuk természettel való kapcsolatát, koruk természeteszményét.

Fennállásuk óta számos találkozásnak, fontos eseménynek adtak otthont. Történetük egyedi, megismételhetetlen, örök. Letűnt korok tudásának, kertművészetének, kertkultúrájának őrzői. Színeik, formáik, az illatok, hangok és textúrák együttesen gyakorolnak ránk hatást, és olyan meghatározó érzetet keltenek bennünk, amely rábír minket, hogy később is visszatérjünk. A háttér, a táj, mely a kertet keretezi, szintén befolyásolja érzeteinket. A kert tágabb környezetével együtt alkot egy komplex egységet, nem elszakítható tőle, s azzal együtt hat ránk. A hely szellemének jelenléte biztosítja számunkra azt az egyedi atmoszférát, mely nem engedi feledni élményeinket.

Az emlékeket, tudást, művészeti értékeket őrző történeti kertek különösen sérülékeny rendszerek. Odafigyelést és gondoskodást igényelnek. Érzékenyen kell közelítenünk feléjük, hiszen nem hagyhatjuk őket elvadulni, ugyanakkor túlzott beavatkozást sem hajthatunk rajtuk végre. Fel kell ismernünk jelentőségüket, meg kell ismernünk a történetüket és tisztelettel kell segítenünk őket a kiteljesedésük útján.

Bízom benne, hogy munkámmal szerepet vállalhatok a hazai kertturizmus népszerűsítésében, és felhívhatom a figyelmet a magyar kertörökség jelentőségére.

¹ HTTP 1

CÉLKITŰZÉSEK

„Állandóan azt halljuk, hogy nem ismerjük hazánk kertjeit. Ez a panasz csak annyiban bír jogosultsággal, hogy általánosan, a nagy közönség nem ismeri, mert nincsen olyan összefoglaló munkánk, mint a külföldieknek, amelyből a hazai kertekről általános tájékoztatást nyerhetnénk. (...) Hazánk kertészetében volt idő, amikor eléggé figyelemreméltó szerepet játszott egész Európa kertészetében is és mitőlünk került a nyugati államok kertészetébe nem egy értékes és becses gyümölcs, díszfa meg cserje, sőt virág is. Most azonban nem erről akarunk beszélni, hanem a jelenről, mert ez a lényegesebb és fontosabb a jövő fejlesztése céljából.”²

Hány magyarországi történelmi kertben járt élete során?

Ha erről kérdeznék minket, tájépítész hallgatókat, a válasz egyénenként eltérő, ugyanakkor bizton állítom, sosem kielégítő.

A Kertészeti Lapok cikkének névtelen szerzői már 1912-ben foglalkoznak a témával, és elhatározzák, tesznek azért, hogy a magyar kertek széles körben ismertté váljanak hazánkban. Említést tesznek a régmúlt eseményeiről is, miszerint Magyarországnak fontos szerepe volt az európai kertkultúra alakulásában, azonban megjegyzik, kellő figyelmet kell fordítani a jelenre is, hiszen a jövőre nézve ez az igazán lényeges a fejlesztések szempontjából.

Múltunk, történelmünk ismerete fontos, és elengedhetetlen a jelen értelmezésében, az egyéni és kollektív identitásunk meghatározásában, valamint a jövőre vonatkozó tervek készítését illetően. A hagyomány és az örökség olyan kincsek, melyek nem veszhetnek feledésbe, életben kell tartanunk őket, vigyáznunk kell rájuk. Történelmi és történelmi értékű kertjeink olyan kertészeti kultúrát örökítettek ránk, melyet tisztelettel és odafigyeléssel kell kezelnünk és továbbadnunk. Dolgozatom elsődleges célja, hogy hazánk történelmi kertjeit népszerűsítse. Úgy gondolom, az emberiségnek sosem volt olyan égetően szüksége a kertben töltött időre, mint napjainkban. A bizonytalanság korát éljük, minden felgyorsult körülöttünk, zajos környezetünkből szünet nélkül áramlik felénk az információ. Mindenkinek a természet, a növények gyógyító erejére kellene támaszkodnia.

² *Kertészeti Lapok*. (1912) Budapest. XXVII. évfolyam. 1.o.

Sokan nem is tudják, milyen felszabadító egy séta a kertben. A csendben minden leegyszerűsödik, és a szemlélődés során minden egyértelműnek látszik. Célom, hogy ezt a csodát minél többen megtapasztalhassák, részük lehessen ilyen és ehhez hasonló élményekben. Szakdolgozatomban szeretném bemutatni a hazai kertturizmus jelenlegi állapotát, és ennek megfelelően szeretnék javaslatokat tenni a jövőbeli fejlesztéseket illetően. A vizsgálatot öt különböző típusú, eltérő tulajdonú vagy üzemeltetésű történeti kertben végzem – Bajnán, Turán, Pannonhalmán, Vácrátóton és Fehérvárcsurgón. Ehhez egy 25 pontból álló értékelési szempontrendszerrel készítettem, ezt használom minden helyszín esetében. Munkám során több, különféle szakterületről érkező személlyel volt lehetőségem találkozni, akik értékes meglátásokat osztottak meg velem a téma kapcsán. A velük való beszélgetés főbb esszenciáját felhasználva, azokat tovább gondolva, a helyszíni tapasztalataimmal egybevetve olyan stratégiai célokat szeretnék megfogalmazni, melyek fenntartható érdeklődést biztosíthatnak a kertörökségi helyszínek iránt.

Dolgozatomat montázsokkal illusztráltam, melyek készítése során saját fényképeimet, a helyszíneken kapott belépőjegyeket, térképeket, és egyéb elemeket használtam fel. A montázsok sora egyfajta útinaplót alkot, amely az egyes kertek hangulatát igyekszik bemutatni, az olvasóval érzékeltetni. Munkámhoz készítettem egy fogalomgyűjteményt is, a dolgozatban alkalmazott szakszavak könnyebb értelmezéséhez. (8.2. sz. melléklet)

Személyes küldetésemnek tartom, hogy az embereket a kertbe csábítsam, és felhívjam a figyelmüket az egyes helyszínek történeti, dendrológiai, kulturális örökségére, hiszen számos olyan hely van országhatáron belül, mely egyedi varázsával, unikális értékével felfedezésre ösztönöz. Hiszem, hogy ingergazdag világunkban a természet, a kert az őszinte rácsodálkozások színtere, ahol minden évszakban valami újat tanulhatunk, hiszen folyton változó arcát mutatja nekünk.

„Mert valyon, mi lehet ez világon hasznosabb az embernek, mint maga életének hosszabbítása: egészségének oltalmazása: fáratt erejének megnyugotása: sulyos gondgyainak enyhítése: és minden tagjainak vigasztalása? azt pedig, sohílt inkább föl nem talállya, mint az kerti mulatságban. Kiben csak egy kedves sétálás – is alkalmotos üdöben, csudálatos-képpen meg-vidámittyá az embert... ”³

³ Lippay J. (1965) *Posoni kert*. Budapest. Akadémiai Kiadó. I.rész. 3.o.

1. KERTÖRÖKSÉGÜNK – A TÖRTÉNETI KERTEK VÉDELMEBEN

1.1 A kert

Szakedolgozatom a hazai kertturizmus helyzetével foglalkozik. A téma alapegységét – a kertet – számos alkalommal definiálták már az évek során, s ezen meghatározások bizonyos pontokon egyeznek. A rendelkezésre álló definíciókból a teljesség igénye nélkül idézek.

Ormos Imre a *Kerttervezés története és gyakorlata* című könyvében így határozza meg a kert fogalmát: „*A kert tulajdonképpen lényege, a növény. Ez és a használati cél, amelyre a tervezett létesítmény rendelve van, képezik a kert tartalmát.*”⁴

Egy másik megfogalmazásban, a *Firenzei Karta* így ír:

„*A kert a civilizáció és a természet közötti szoros kapcsolat kifejezője, gyönyörködés színhelye, ami alkalmas a meditációra és az álmodozásra, így a világ idealizált képének kozmikus értelmét veszi föl, a szó eredeti értelmében vett „paradicsom”, ami azonban egy kultúra, egy stílus, egy korszak, esetleg egy alkotó eredetiségéről is tanúskodik.*”⁵

„*A kert a táj mikrokozmosza*” írja Fekete Albert *Komponált látványok* című könyvében. A kert létrehozója a környezetideáljából táplálkozik. A kert életstílust, filozófiát, szemléletet és gazdasági, valamint társadalmi fejlődést tükröz. A kert a táj essenciája, amelyben az ember alkotókészségével ragadja meg a teremtőerőt, sajátos jellé formálva azt. A kert szimbolikus tartalmak hordozója, az élő és a holt anyagok összekapcsolása, az ember személyes, csoportos és nemzeti önazonosságának a forrása. „*A kert: hely a tájban. Kertörökségünk ezért megismételhetetlen, pótolhatatlan.*”⁶

„*A kert az emberiség egyik legjobb találmánya és eszköze arra, hogy önmagát otthon érezhesse ebben a világban.*”⁷ – vallja Hankiss Elemér *Az emberi kaland* című művében.

⁴ Ormos I. (1967) *A kerttervezés története és gyakorlata*. Budapest. Mezőgazdasági Kiadó. 11. o.

⁵ Fejérdy T., Román A., Lampert R. (2011) *A történeti kertek kartája*. Budapest. Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft.

⁶ Fekete A. (2019) *Komponált látványok. Történeti kertek és tájak helyreállítása*. Budapest. Szent István Egyetem. 10. o.

⁷ Hankiss E. (1997) *Az emberi kaland*. Budapest. Helikon.66. o.

1.2. Történeti kertek és a Firenzei Karta

„A kertépítészeti, kertművészet kiemelkedő alkotásai, műemlékei az ún. **történeti kertek**.”⁸

A hazai díszkertkultúrára hatással voltak a külföldi példák, gyakran hívtak Magyarországra nagy tudású külhoni mestereket, mérnököket is. A történeti kertek szimbólumok, egy-egy kor szellemiségét, természettel való kapcsolatát jelenítik meg. A magyar világi díszkertkultúra a XIV.-XV. században alakult ki, ebben a korban a királyi kertek példáját a főurak is követni kezdték. A török időszak évtizedeinek hanyatlása után, a XVII. század idején megjelent a barokk kertek iránti igény. A XVIII.-XIX. században virágzott a magyar kertművészet. Történeti parkjaink legnagyobb része ebben a korban épült, s legfontosabb stílusjegyeiket, eredeti növényállományuk egy részét és térkompozíciójukat is nagy részben megőrizték. A XIX. század során fontossá váltak a növények, megindult a növénygyűjtő-láz, a különleges növények iránti kereslet. Növényhonosításba és növénynemesítésbe kezdtek, valamint üvegházak épültek, így idővel kialakultak a dendrológiai és a gyűjteményes kertek. A későbbi korokban létrejött a stílusok közötti egyensúly, a formák letisztázódtak. A II. világháború viszontagságai után, a viszonylag jó állapotban maradt kertek és parkok nagy részét kirabolták. A területeket felszabdalták, majd beépítették őket, a kastélyok épületébe állami intézmények költöztek, az egykori pompa emlékét tudatosan igyekeztek kiirtani. Az 1990-es évek hozták el a változást, amikor a történeti épületeket új funkciókkal kezdték ellátni.⁹

Az ICOMOS-IFLA Történeti Kertek Nemzetközi Bizottsága 1981-ben, Firenzében ült össze és dolgozta ki a történeti kertek védelmében azt a kartát, mely e városról kapta nevét. Az okiratot megszerkesztése után az ICOMOS regisztrálta, kiegészítve vele az 1964-ben megalkotott, műemlékvédelemmel kapcsolatos Velencei Kartát.¹⁰

„A történeti kert olyan építészeti és növényi alkotás, amely történeti vagy művészi szempontból közérdekű. Mint ilyen, műemléknek tekinthető. (...) A történeti kert olyan

⁸ *A kastélykertek turizmusban betöltött szerepének hazai és nemzetközi vizsgálata a magyarországi kastélykertek fejlesztési stratégiájának megalapozásához.* (2019) Budapest. Pagony Táj-és Kertépítész Iroda.

⁹ *A kastélykertek turizmusban betöltött szerepének hazai és nemzetközi vizsgálata a magyarországi kastélykertek fejlesztési stratégiájának megalapozásához.* (2019) Budapest. Pagony Táj-és Kertépítész Iroda.

¹⁰ Fejérdy T., Román A., Lampert R. (2011) *A történeti kertek kartája.* Budapest. Építésügyi Tájékoztatósi Központ Kft.

építészeti alkotás, amelynek anyaga növényi, tehát élő, s mint ilyen: pusztuló és megújítható. Megjelenése így állandó egyensúlyt hoz létre az évszakok ciklikus váltakozása, a természet fejlődése és hanyatlása, valamint azon művészi és mesterséges törekvések között, hogy állapotát állandósítsák. A történeti kertet – minthogy műemlék – a Velencei Karta szerint kell védeni.”¹¹

Magyarországon jelenleg kevesebb, mint húsz olyan kert van, amely önállóan műemléki védelemmel rendelkezik. Több száz értékes kertünk számbavétele és helyreállítása évtizedek óta folyik.¹²

A történeti kerteket műemléki státuszuk okán a Velencei Karta szerint kell védeni. A történeti kertek eleven műemlékek, ezért védelmük egyedi szabályok alapján történik, melyekre a Firenzei Karta az alábbi javaslatokat teszi:

A történeti kertet, mint építészeti kompozíciót alaprajza, növényzeti tömegei, épített vagy díszítőelemei, illetve folyó- és állóvizei határozzák meg.

Történeti kert elnevezés illeti meg a szerényebb kerteket is, a fogalom nem csak tervezett kertekre és tájparkokra alkalmazható. A történeti kert nem elválasztható a környezetétől, azzal komplex egységet alkot, legyen az akár természetes vagy mesterséges. Ha a kert kapcsolatban áll valamilyen épülettel, nem választhatóak el egymástól.

A történeti kertek állapotuktól függően különféle beavatkozási módokat igényelnek, ám ügyelni kell arra, hogy ne csak részleges beavatkozás történjen, hiszen az megbontja a kert egységét. A kert minden alkotóelemét egyidejűleg kell kezelni. A restaurálást és a rekonstrukciót alapos kutatómunkának kell megelőznie, és a kivitelezés kezdete előtt műszaki tervet kell készíteni, melyet szakmai testület elé kell terjeszteni.

A restaurálás során a kert fejlődését tiszteletben kell tartani, és nem részesíthető előnyben egy korszak egy másik rovására. Nagyobb hangsúlyt kaphatnak a rekonstrukcióban a kertnek azon részei, melyek közelebb helyezkednek el az épületekhez, hiszen ily módon

¹¹ Fejérdy T., Román A., Lampert R. (2011) *A történeti kertek kartája*. Budapest. Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft.

¹² *A kastélykertek turizmusban betöltött szerepének hazai és nemzetközi vizsgálata a magyarországi kastélykertek fejlesztési stratégiájának megalapozásához*. (2019) Budapest. Pagony Táj-és Kertépítész Iroda.

jobban értelmezhető egységgé válhatnak. Abban az esetben, ha egy kert teljesen elpusztult, rekonstrukció nem készülhet, csupán utalásokat lehet tenni a régi állapotra.

A fenntartás és a karbantartás folyamatos munkát igényel. A növényállomány tekintetében törekedni kell az eredeti fajták megtartására vagy beszerzésére. Az épített díszítőelemek csak akkor helyezhetőek át, vagy mozdíthatóak el a helyükről, ha a restaurálási folyamat ezt megköveteli, s minden beavatkozás évszáma feltüntetésre kell kerüljön. Ügyelni kell a megfelelő környezet fenntartására, az ökológiai egyensúlyt veszélyeztető bármilyen változtatást el kell kerülni.

„A történeti kert – természeténél és hivatásánál fogva – békés hely, előnyben részesíti a természettel való kapcsolatot, annak csendjét és hallgatását. Ehhez az általános gyakorlathoz képest kivételesen képezhet kontrasztot a történeti kert ünnepségek színhelyéül való használata. Ha erre kerül sor, meg kell szabni a történeti kert megtekintésének feltételeit, hogy a kivételesen tartott ünnepség maga is fokozhassa a kert látványát, ne pedig eltorzítsa vagy csökkentse azt.”

A történeti kert egy érzékeny terület, melyet óvni kell, ennek okán szükséges a belépés korlátozása. A kertben folytatható tevékenységek körét fontos korlátozni, így megóvva az ott található értékeket. A látogathatóságot alá kell rendelni a lényeg megóvása szabályainak, a fenntartási munkák, beavatkozások elsőbbséget kell élvezzenek a használattal szemben.

Ha egy történeti kert fallal határolt, a fal csak úgy bontható el, ha előtte minden hangulati és védelmi változásra felkészülnek.

A történeti kertek fennmaradásuk érdekében állandó gondoskodásra szorulnak. Ahhoz, hogy kezelésük megfelelő módon biztosítva legyen, fontos a szakemberek – botanikusok, kerttervezők, történészek, építészek, tájtervezők – megfelelő képzése. Emellett törekedni kellene olyan növények termesztésére, amelyekre szükség van egy-egy történeti kertkompozíció esetén.

A Firenzei Karta felhívja a figyelmet továbbá arra is, hogy a történeti kertek iránti érdeklődést különféle módokon serkenteni kell, támogatni kell minden olyan akciót, mely a kertet népszerűsítheti, elősegítheti megbecsülését. Fontos a tudományos kutatás támogatása, kiadványok készítése, ismeretterjesztés. Ösztönözni kell a kertek közönség számára való ellenőrzött megnyitását, valamint a történeti örökség iránti érzékenység

felkeltését szolgáló tömegtájékoztatást kell végezni. A kiemelkedő értékű kerteket felvételre kell javasolni a világ kulturális örökségei közé.¹³

1.3. Kulturális Utak Európában és Magyarországon

A *Kulturális Útvonalak Programot (Cultural Routes of the Council of Europe)* 1987-ben hozta létre az Európa Tanács. A kulturális, oktatási, örökségi és turisztikai együttműködési projekt azóta is működik. A program célja olyan transznacionális jelentőségű útvonalak fejlesztése és támogatása, amelyek a közös európai értékek megértését és tiszteletben tartását szolgálják. A kulturális útvonalak sokféle tematikával rendelkeznek. Felölelik az építészet, a vallás, a képzőművészet, a politika, a történelmi fürdővárosok, a botanikus kertek, és más egyéb területek témáit.¹⁴

A projektnek részei bizonyos történelmi kertek is. Az „*Európai történelmi kertek*” elnevezésű kulturális útvonalat 2020-ban hozták létre.¹⁵ Az útvonalat a *European Route of Historic Gardens* szervezet koordinálja, melynek küldetése, hogy növelje a történelmi kertek ismertségét és elismertségét is.¹⁶ Az útvonal első magyarországi tagja a Magyar Kertörökség Alapítvány, amely 2021-ben csatlakozott a projekthez, és 2023-ra három hazai történelmi kertet is tagfelvételhez segített. Az útvonalhoz Magyarországról elsőként, 2021-ben a Fertődi Esterházy-kastély kertje csatlakozott. 2023-ban a Gödöllői Királyi Kastély kertje, illetve a Fehérvárcsurgói Károlyi-kastély parkja is tagfelvételt nyert. Az Alapítvány egyik kiemelt célja, hogy további helyszíneket juttathasson tagfelvételre, ezáltal kivívja a hazai kertörökségnek járó elismerést Európában.¹⁷

1.4. A hazai kertturizmus története és elért eredményei

A nemzetközi turisztikai piacon a kertturizmus önálló turisztikai termékként van jelen. Népszerűsége felívelőben van, hiszen rohanó világunkban egyre többen keresik a megnyugvást, a lelassulást, a feltöltődés lehetőségét. A nemzetközi érdeklődés alapján látszik, hogy a kertturizmusnak hazánkban is nagyobb figyelmet kellene kapnia, hiszen potenciális fejlődési lehetőségeket rejt magában.

¹³ Fejérdy T., Román A., Lampert R. (2011) *A történelmi kertek kartája*. Budapest. Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft.

¹⁴ HTTP 2

¹⁵ HTTP 3

¹⁶ HTTP 4

¹⁷ HTTP 5

Hazánk történeti, történeti értékű kertjeinek turisztikai célú látogatása jelenleg igen csekély. Kertjeink állapota, fenntartása és ismertsége nem éri el a nemzetközi normát. A kertturizmus fejlesztésének célja, hogy az egyes kertörökségi helyszínek megtalálják célközönségüket, és hogy látogatószámukat, valamint a látogatási időt növelni tudják.

Történeti kertjeink szakszerű felmérése és megmentése az 1960-as években kezdődött. A helyreállítások, bővülő programkínálat és a rendezvényválaszték mind hozzájárultak ezen helyszínek népszerűsítéséhez. Több évtizedes fejlődés után kezdett kialakulni az igény a kertek látogatására, kertművészeti és botanikai érdekességek megismerésére. Lassan önálló utazási motivációvá vált egy-egy kertörökségi helyszín felkeresése, elsősorban a kastélyok és a várak látogatása.

Az elmúlt két évtizedben számos olyan eredmény született, mely a hazai kertturisztikai stratégia megalapozását is szolgálja:

2002-ben olasz megkeresésre az Állami Műemlékvédelmi és Restaurálási Központ Táj- és Kertépítészeti Osztálya egy magyarországi, történeti kert-programot állított össze.

2004-ben a National Trust - ECHO (The European Country Houses in the 21th Century) projekt felhívására létrejött az „*Európai kastélyok a 21. században*” program, melynek magyar vizsgálati helyszínei a tatai Esterházy-kastély, illetve a tiszadobi Andrássy-kastély. A program eredményeit egy két napos konferencián vitatták meg, Tiszadobon.

2004-ben „*Kertörökségünk*” címmel egy 14 tablóból álló kerttörténeti vándorkiállítást szervezett az Állami Műemlékvédelmi és Restaurálási Központ Táj- és Kertépítészeti Osztálya, melyek a magyarországi történeti kertstílusokat mutatták be Pozsonyban, majd több szlovák és magyar helyszínen is.

Szintén 2004-ben az „*Örökség napok*” keretében „*Lélegző örökségünk*” című kiállítást szervezett az Állami Műemlékvédelmi és Restaurálási Központ Táj- és Kertépítészeti Osztálya, melynek szakmai háttérmunkáját is ő végezte.

2007-ben „*Kertörökségünk*” című tematikus térkép került kiadásra, melyen történeti kertek, botanikus kertek, arborétumok, ajánlott útvonalak szerepeltek, és a térképet angol szöveggel is ellátták. Az Állami Műemlékvédelmi és Restaurálási Központ Táj- és Kertépítészeti Osztályának kiadását a Nemzeti Kulturális Alap támogatta, továbbá a Károlyi József Alapítvány.

2011-ben megjelent a „*Kertörökségünk - Történeti kertek Magyarországon*” című könyv a Nemzeti Kulturális Alap, a CIVERTAN Stúdió, az MNM Nemzeti Örökségvédelmi Központ, valamint a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal közreműködésével.

2016-ban „*Épített és zöld örökség*” címmel konferenciát rendeztek Fehérvárcsurgón, valamint megjelent az első brosúra - „*Grand Tour a magyar történeti parkokban és kertekben*” címmel, a Károlyi József Alapítvány közreműködésével¹⁸.

2017-ben Kertturizmus Konferencia – Worldcafé került megrendezésre, majd 2018-ban a konferencia anyagából kiadványt publikáltak.

2018-ban csatlakoztunk a „*HEREIN in the Gardens*” programhoz.

2019-ben elkészült „*A kastélykertek turizmusban betöltött szerepének hazai és nemzetközi vizsgálata a magyarországi kastélykertek fejlesztési stratégiájának magalapozásához*” című tanulmány a Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. megbízásából.

2020-ban megrendezésre került az I. Mőcsényi Mihály Kertművészeti és Kerttörténeti Konferencia, melynek témája „*Eszterháza kertművészete fehéren feketén*”.

2021-ben „*Magyar Kertturizmus Stratégia*” címen kutatás és adatgyűjtés indult a Magyar Turisztikai Ügynökség megbízásából.

2021-ben megalakult a Magyar Kertörökség Alapítvány.

2021-ben megrendezésre került az II. Mőcsényi Mihály Kertművészeti és Kerttörténeti Konferencia, melynek témája a „*Barokk kertművészet*” volt.

2022-ben megrendezésre került a „*Díszes haszonkertek*” konferencia.

2022-ben megrendezésre került az III. Mőcsényi Mihály Kertművészeti és Kerttörténeti Konferencia, melynek témája a „*Kertművészet és a zene*” volt.

2022-ben „*Beszélgetés a kertturizmusról – Hazai és külföldi összefüggések*” című workshop zajlott Fehérvárcsurgón, a Károlyi József Alapítvány, valamint a Magyar Kertörökség Alapítvány szervezésében.

2023 áprilisában „*Kertörökség és kommunikáció*” konferencia zajlott, Budapesten.

¹⁸ Dr. Szikra Éva fehérvárcsurgói előadása alapján (8.4.1. sz. melléklet)

2023-ban megrendezésre került az IV. Mőcsényi Mihály Kertművészeti és Kerttörténeti Konferencia, melynek témája a „Kertörökség és a víz elem” volt.¹⁹

1.5. A Magyar Kertörökség Alapítvány

A Magyar Kertörökség Alapítvány 2021-ben jött létre, az örökségvédelemben aktív szervezetek tevékenységének összekötésére, kiegészítésére. Az alapítvány egy olyan szakmai civil ernyőszervezet, amely átlátva a magyar kertörökség egészét, kutatja, kezeli azt és kezdeményezi az arra irányuló fejlesztéseket. A kezdeményezések lebonyolításában is aktív szerepet vállal, továbbá bevonja munkájába a gazdasági és társadalmi szereplőket.

A Magyar Kertörökség Alapítvány a történeti és történeti értékű kertek fenntartási és fenntarthatósági programjának kidolgozásában vezető szerepet vállal. Az MKA támogatja és kezdeményezi a hagyományos fenntartási módok meghonosítását, a biodiverzitással és a klímaadaptációval kapcsolatos feladatok megoldását. Továbbá, szerepet vállal a kertörökségi helyszínek fenntartásához és üzemeltetéséhez szükséges szakmák kidolgozásában és népszerűsítésében, valamint a hazai kertturizmus fellendítésében, a történeti és történeti értékű kertek népszerűsítésében.²⁰

A Magyar Kertörökség Alapítvány teljes körű tagja az *International National Trust Organisationek*, amely rendkívül nagy fejlődési lehetőséget biztosít.²¹ Az INTO egy globális szervezet, melynek célja a kulturális és a természeti örökség védelme és bemutatása. A szervezet tagjaként az alapítvány különféle projektekhez csatlakozhat, megismerheti a tagországok stratégiáját, tapasztalatait, esettanulmányokba, kidolgozott módszerekbe nyerhet betekintést.²²

¹⁹ A kastélykertek turizmusban betöltött szerepének hazai és nemzetközi vizsgálata a magyarországi kastélykertek fejlesztési stratégiájának megalapozásához. (2019) Budapest. Pagony Táj-és Kertépítész Iroda.

²⁰ Herczeg Á. (2021) *A Magyar Kertörökség Alapítványról röviden*. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat. Budapest. Magyar Agrár-és Élettudományi Egyetem. 60. szám. 94. o.

²¹HTTP 6

²²HTTP 7

2. A KERT, MINT TURISZTIKAI TERMÉK

Az elmúlt években egyre jelentősebb a hazai történeti kertek, történeti-, táji örökséggel rendelkező kastélypark együttesek turizmusban betöltött szerepe. Ennek fényében fontos az örökségvédelmi, a tájépítészeti, valamint a turisztikai elvek és szempontok összehangolása.²³

2.1. A turizmus fogalma és rendszere

A World Trade Organization *Hágai Nyilatkozata* szerint a turizmus definíciója következő: *„a turizmus magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyen kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat.”* Michalkó Gábor így fogalmaz: *„a turizmus az egyén élményszerzéssel párosuló környezetváltozása, amelynek során szolgáltatások igénybevételére kerül sor.”*

A turizmus rendszerének két alrendszere a kereslet (turista, utas), valamint a kínálat (turisztikai termék). E két tényező alkotja a turizmus piacát. A kereslet és a kínálat kapcsolatát a motiváció és az attrakció találkozása hozza létre, melyet a marketing tevékenység segít elő. A kapcsolatot meghatározza még a közvetítő szektor, amely eljuttatja a turistához a kínálati elemeket. A kereslet és a kínálat kapcsolata a turista fogadóterületre utazásával jön létre.²⁴

2.2. Hogyan születik az utazási döntés? A turisztikai vásárlást befolyásoló tényezők

A sikeres turizmusmarketing egyik fontos tényezője, hogy tisztában kell lennünk a turisztikai vásárlást befolyásoló tényezőkkel, hogy hogyan születik az utazási döntés, miként választanak az utazók úticélt. Lőrincz Katalin és Sulyok Judit²⁵ meghatározása alapján ezen tényezők kétféle módon is csoportosíthatóak. A fő csoportképzési lehetőség a tényezők eredete szerinti meghatározás, ebben az esetben úgynevezett „push” és „pull” tényezőket különböztetünk meg. A „push” tényezők csoportjába az egyén személyéből adódó, belső tényezők tartoznak, ide sorolható a személyes élethelyzet, továbbá az utazó

²³ *A kastélykertek turizmusban betöltött szerepének hazai és nemzetközi vizsgálata a magyarországi kastélykertek fejlesztési stratégiájának megalapozásához.* (2019) Budapest. Pagony Táj-és Kertépítész Iroda.

²⁴ HTTP 8

²⁵ Lőrincz K., Sulyok J. (2017) *Turizmusmarketing.* Budapest. Akadémiai Kiadó.

pszichológiai jellemzői. A külső befolyásolók, az egyén környezetéből érkező tényezők a „pull” tényezők. „Pull” tényező például más turisták által formált vélemény vagy az egyes desztinációk marketingtevékenysége, közösségi médiában való jelenléte.

Összességében elmondható, hogy a turisztikai vásárlást befolyásoló tényezők közül a „pull” tényezők szegmensére lehetünk ráhatással. Ilyen értelemben a turisztikai vállalkozások, közvetítők, desztinációk marketing tevékenysége a meghatározó a kertörökségi helyszínek népszerűsítésében, mely az utazók motivációját befolyásolhatja.

2.3. A magyar lakosság utazási szokásai

A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján képet kaphatunk a magyar lakosság belföldi utazási szokásairól. A legfrissebb adatok szerint, 2022-ben 9629 fő vett részt többnapos turisztikai célú belföldi utazáson, melynek időtartama 2-4 nap volt, míg 5 és annál több napos utazáson csupán 2869-en voltak. A 2-4 napos utazások során átlagosan 11 147 Ft költség jutott egy utazó napjára, 5 és annál több napos úton ez az összeg 9316 Ft volt. A KSH adataiból az is kiderül, hogy a 2-4 napos utazáson résztvevők útjának célja a legtöbb esetben (4632 fő) üdülés, szórakozás, pihenés volt, emellett az ismerősök meglátogatása volt a másik leggyakoribb utazási motiváció (3585 fő). Látható még, hogy magas az egészségmegőrzés céljából utazók száma (456 fő). Utánuk következik a hobbi jellegű munkavégzők csoportja (259 fő), és csak ez után a kulturális rendezvényeket, sportrendezvényeket látogatóké (221). Utaztak továbbá hivatalos célból (211 fő), egyéb okokból (210 fő), illetve iskolai tanulmányútra, táborba (56 fő). A 2022 évi összes utazás célrégió szerinti lebontásában látszik, hogy a legtöbben a Balatonra utaztak, illetve Észak-Magyarországra, valamint Budapestre és a Közép-Duna-vidékre. A legkevesebb utas a Közép- és a Nyugat-Dunántúlon járt.²⁶

2.4. Turizmusmarketing a kertturizmusban

A turizmusmarketing a reklám, az értékesítés, továbbá az utazó igényeit felmérő kutatások, illetve az ezen alapuló fejlesztések együttese. A turizmusmarketing három nagy területet fed le – ide tartozik a termékmarketing, a szolgáltatásmarketing, valamint a desztinációmarketing.²⁷ A kertörökségi helyszínek, mint pontszerű elemek, egy nagyobb egész részeként kerülhetnek fel a magyar utazóközönség mentális térképére. A kertmarketing a desztinációmarketing része, a kert turizmusa egy nagyobb desztináción

²⁶ HTTP 9

²⁷ Lőrincz K., Sulyok J. (2017) *Turizmusmarketing*. Budapest. Akadémiai Kiadó.

belül tud igazán fejlődni. A desztinációmarketing kihívása, hogy az utazó rendkívül nagy szabadsággal rendelkezik a választásban. A fogyasztói szokások rendkívül gyorsan változnak, köszönhetően az internet térhódításának.²⁸ A turizmusmarketing, azon belül a kertmarketing kihívása, hogy az egyre erősebb médiazaj, valamint a felgyorsult információáramlás mellett el tudja érni a potenciális látogatókat, és jól működő, sikeres stratégiájával a kertbe vonzza őket. Jól működő desztinációmarketing részeként nagyobb eséllyel lesz sikeres a kertmarketing is.

2.5. Tervezés és stratégia a kertturizmus marketingjében

A marketing átfogó és tudatos tervezést igényel, ebben rejlik sikerének kulcsa. *„A turizmus meglehetősen összetett rendszerében a sokszor nehezen vagy nem befolyásolható külső környezeti tényezők mellett a fogyasztói csoportok és a turisztikai szolgáltatók, úti célok széles körével találkozhatunk, ahol a kettő – utazó és desztináció – egymásra találását a marketingkommunikáció eszköztára segíti. „²⁹*

A stratégiai tervezés folyamata a jelenleg fennálló helyzet elemzésével indul. Ezután meghatározhatóak a különféle alternatívák a jövőre nézve. A lehetőségek összevetése után ki kell választani a legmegfelelőbb alternatívát, és ki kell dolgozni a megoldási tervet.

Hazánkban kiemelt szerepet töltenek be adott desztinációt érintő turisztikai stratégiák. A Magyar Turisztikai Ügynökség a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiában határozza meg a prioritásokat, melyek alapul szolgálnak a fejlesztési lehetőségekhez, és az ehhez szükséges pályázati forrásokhoz. A turisztikai feladatok ellátásának hatásosabbá tétele, valamint az utazási motiváció felkeltése érdekében 11 turisztikai térséget jelöltek ki az ország területén. A térségek a következők: Balaton turisztikai térség, Sopron-Fertő turisztikai térség, Bük-Sárvár turisztikai térség, Tokaj és Nyíregyháza turisztikai térség, Mátra-Bükk turisztikai térség, Gyula és térsége turisztikai térség, Győr-Pannonhalma turisztikai térség, Szeged és térsége turisztikai térség, Pécs-Villány turisztikai térség, Debrecen és térsége turisztikai térség, Budapest környéke turisztikai térség.³⁰

²⁸ Lőrincz K., Sulyok J. (2017) *Turizmusmarketing*. Budapest. Akadémiai Kiadó.

²⁹ Lőrincz K., Sulyok J. (2017) *Turizmusmarketing*. Budapest. Akadémiai Kiadó.

³⁰ HTTP 10

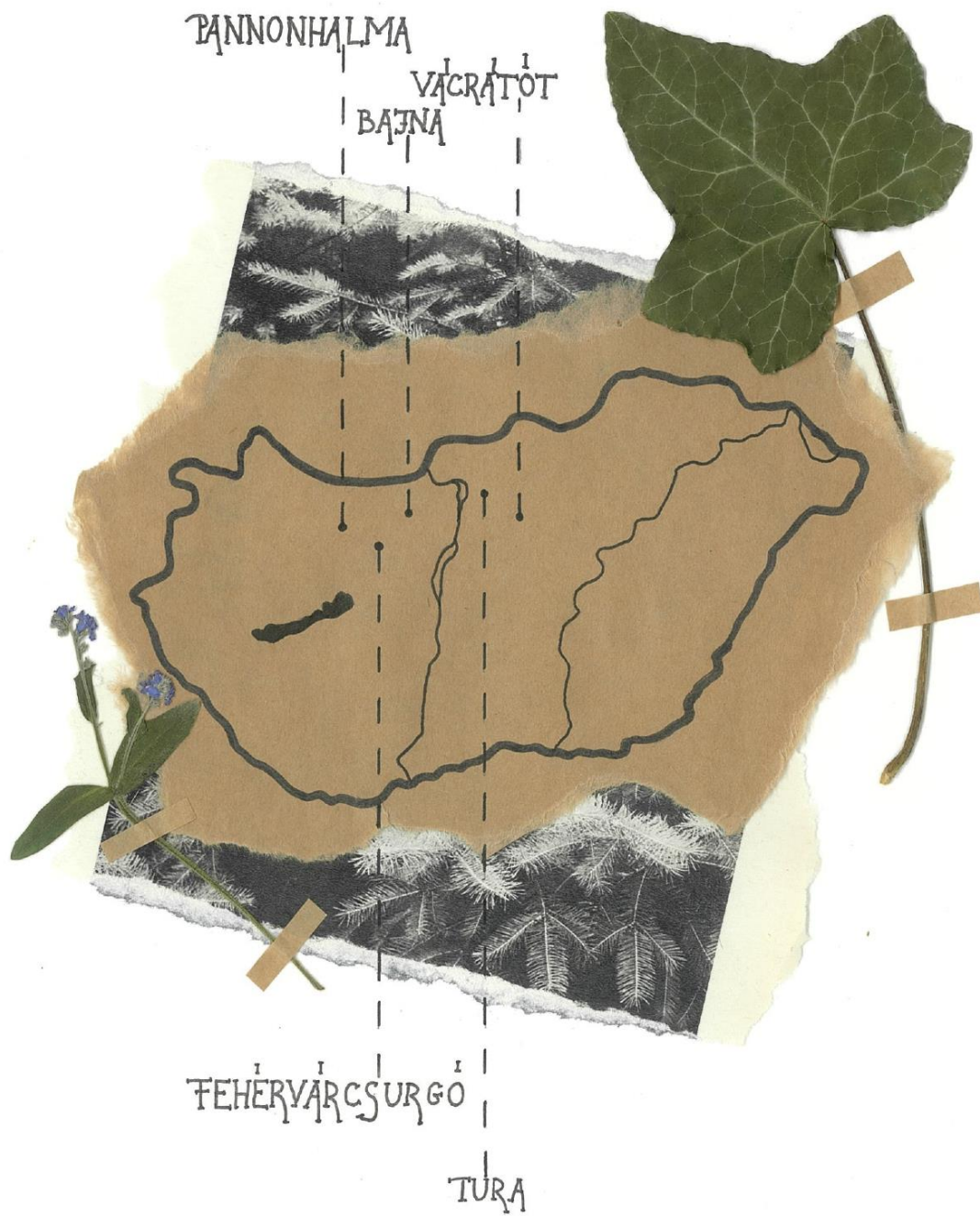
3. VIZSGÁLAT – TÖRTÉNETI ÉS TÖRTÉNETI ÉRTÉKŰ KERTEK A MAGYARORSZÁGI KERTTURIZMUSBAN

3.1. A vizsgálat szempontjai

A helyszínelés és a vizsgálat folyamatát megelőzően összeállítottam egy értékelési szempontrendszert (8.3. számú melléklet), melynek elemei elsősorban a kertek turisztikai szempontból releváns tulajdonságaira irányulnak. A szempontokat kapcsolódó területek és témák szerint összefogtam, nagyobb csoportokba rendeztem. A vizsgálatához helyszínelésem tapasztalatait, a személyes és telefonos beszélgetéseket, a rendelkezésre álló nyomtatott és internetes forrásokat egyaránt felhasználtam.

A csoportosított vizsgálati szempontok:

- ❖ Történet
- ❖ A kert általános jellemzése, természeti és kertművészeti értékei. Védettségek
- ❖ Tulajdonviszony
- ❖ Elhelyezkedés. Megközelíthetőség, közlekedési kapcsolatok. Parkolás
- ❖ Beléptetési és információs rendszer
- ❖ Szolgáltatások
- ❖ Programok
- ❖ Múzeum- és kertpedagógia
- ❖ Marketing, jelenlét a közösségi médiában

1. ábra A vizsgálat helyszínei

3.2. A bajnai Sándor-Metternich-kastély kertjének vizsgálata

Történet

A kastély jelen állapotában egy klasszicista épület képét mutatja, ám a történeti kutatások során kiderült, hogy valójában több építési periódusa is volt. A mai épület elődje egy XV. században épült nemesi udvarház, mely nem rendelkezett kerítéssel, védelmi rendszerrel. A település és kastélya évszázadokon át otthont adott a Sándor családnak. Sándor Menyhért, Esztergom vármegye alispánja 1696-ban vásárolta meg a birtokot, s 1720-ban építtette kastélyát. Halála bekövetkeztével fia, Sándor Móric lett az uradalom örököse, aki Hild József tervei alapján átépíttette, bővítette a kastélyt. A földszinten többek között házikápolna és télikert is létesült. Sándor Móric a kastély belső tereinek díszítésére egy itáliai mestert kért fel, akivel külföldi útján találkozott. Az épület kovácsoltvas elemei bécsi mesterek munkái voltak. Az átépítés során az egykori vadászkertet angolparkká alakították, mely magában foglalt egy fűtött pálmaházat is. Gróf Sándor Móric a kastély narancsházának tervezésére is Hild Józsefet kérte fel. A tervek 1834-1835-ben készültek. Az épület homlokzatát dór oszlopok tagolták, meghatározó eleme volt továbbá kiemelkedő sarokpavilonja, mely egy antik templomot idézett, és egy szalont rejtett.³¹

A második világháború idején a kastély teljesen lepusztult. Műemléki felügyelet alá az 1980-as évek közepén került, ekkor kezdődtek az uradalommal kapcsolatos kutatási és felmérési munkák. A rehabilitációra 2018 és 2021 között került sor, a Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram keretében.³²

A kert általános jellemzése, természeti és kertművészeti értékei. Védettségek

A hazai tájképi kertek korai alkotása a bajnai kastély 12,4 hektáros kertje, hiszen már 1816 előtt elkészült. A kastély műemléki védettségét 1950-ben kapta, a parkja műemléki környezet, egyben helyi jelentőségű védett természeti terület, bizonyos része régészeti lelőhely.

A kastély parkjával kapcsolatos kerttörténeti kutatást Klagyivik Mária, a park rendezését az s73 tájépítész iroda végezte 2020-ban, a Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. megbízásával. Az iroda leírása szerint a park helyreállítási programját a különböző területhasználatok és a rendelkezésre álló anyagi forrás határozta meg. A

³¹ HTTP 11

³² HTTP 12

történeti kert rekonstrukciójaként kialakultak az egyes szerkezeti egységek. A helyreállítás során megőrizték a történeti elemeket, továbbá figyelembe vették a természetvédelmi követelményeket. Ehhez archív felméréseket hívtak segítségül, valamint kellő alapossággal felmérték a park meglévő növényállományát. A kialakított koncepció az egykori tájképi kertet idézi.³³

A parkba belépve kiépített sétányon haladhatunk a kastély felé, melynek központi részén található a reprezentatív díszudvar. (8.1. sz. melléklet) Északkelet felé haladva, elsétálhatunk az egykori narancsház és pálmaház mellett. A zúzottköves, íves sétány elvezet az egykori díszkert területe mellett is, melynek részleteiről egy információs táblán olvashatunk. Az 1880-as években Magyarországon is elterjedtek a tájképi kertekbe csempészett mértani kertrészek, ez Bajnán is tetten érhető volt. Ezen intenzív fenntartású kertcskék az épület közelében kerültek kialakításra, míg a kert távolabbi területein megmaradt a tájképi jelleg. A bajnai kastély kertjében az orangerie előtti területet, valamint a központi díszudvart látták el ilyen dekoratív jelleggel. Törzsös rózsákat, szalagágyásokat, virággruppokat, rózsalugasokat is telepítettek. A kertrészeket kővázák, valamint egy napóra díszítette.³⁴ A kert további részein található egy játszótér, valamint a gyermekek számára játékos ismeretterjesztő táblák vannak kihelyezve a park élőlényeiről. Az egykori uradalmi kertészetről szintén egy információs táblán olvashatunk. A parkban az 1870-80-as években még megtalálható volt számos épített kerti elem, – grotta, tekepálya, remetelak, lugas – ezek sajnos mára elpusztultak. Fennmaradt azonban a korai tájképi időszakból a főallé, mely szinte átszeli a parkot. Szintén fennmaradó értékek a kert terepalakulatai, a kerítésfal, az egykori úthálózat vonala, az egyik kapusház, továbbá az értékes faállomány számos egyede. Az 1960-as évek elején az egykori fő kerti út vonalában épült ki a ma is itt futó közút, ezáltal a kert egy része leszakadt a parkról.³⁵

A kert kisarchitektúrái egységes arculatot képeznek, letisztult anyaghasználat és formavilág jellemzi őket. (8.1. sz. melléklet) A felhasznált anyagok a játszótér egyes elemeiben is visszatérnek. A parkban sok helyen találkozhatunk különféle pozíciójú lovas szobrokkal, landart alkotásokkal. (8.1. sz. melléklet) Ez a gesztus egyfajta utalás, emlékezés a kastély egykori tulajdonosára, Sándor Móricra, akit „Ördöglovasként” is

³³ HTTP 13

³⁴ A kastély parkjának információs táblái

³⁵ A kastély parkjának információs táblái

emlegettek a kortársai. Sándor Móric megdöbbentő lovasbravúrjairól volt híres mind Budapesten, mind Bécsben.³⁶

Tulajdonviszony

A bajnai Sándor-Metternich-kastély tulajdonosa a Magyar Állam, üzemeltetője a Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. (továbbiakban: NÖF).

Elhelyezkedés. Megközelíthetőség, közlekedési kapcsolatok. Parkolás

Bajna Komárom-Esztergom vármegyében, a Gerecse-hegységtől keletre található, 46 kilométerre a fővárostól. A település a Tatabányát és Esztergomot összekötő út mentén fekszik, körülbelül félúton. Budapestről tömegközlekedés igénybevétele esetén távolsági autóbusszal közelíthető meg. A kert bejáratától nem messze található a buszmegálló. A fővárosból autóval körülbelül 50 perc alatt juthatunk el Bajnára. A Sándor-Metternich-kastély a község legmagasabb pontján, a központban áll, a településkép meghatározó eleme.

A kastély parkja mellett, a kőkerítés mentén van parkolási lehetőség. A parkolás ingyenes. Mozgáskorlátozottak részére közvetlenül a kert bejáratánál van biztosítva a parkolóhely.

Beléptetési és információs rendszer

A kastély eltérő nyári és téli nyitvatartással rendelkezik. A jegyárak 2022. novemberi látogatásom óta emelkedtek. A felnőtt belépő 2023. június 27-én 3500 Ft, a helyi lakosok mindössze 1000 Ft-ért válhatnak jegyet. Aki csak a kastély kertjében tenne egy sétát, 1000 Ft-os parkjeggyel léphet be, bajnai lakosok azonban ingyenesen látogathatják. 2022-es őszi ott tartózkodásom során a kert még mindenki számára térítésmentesen látogatható volt. 2023. október 15-én ún. „kombinált jeggyel” lehet belépni a kertbe és a kastélyba, melynek ára 4000 Ft. A belépőjegy mellé egy térképet is kap a látogató, melyen nemcsak az épület, de a kert is szerepel. Visual guide eszközt 1000 Ft-ért bérelhetünk.

A kert beléptetési és információs rendszere jól kiépített, átgondolt, informatív. A kihelyezett táblák anyagukban, stílusukban illeszkednek egymáshoz, és az épület, valamint a kert hangulatához is. Az irányjelző táblák egyértelmű tájékoztatást adnak. A

³⁶ HTTP 14

kert számos pontján információs táblákat helyeztek el, melyek folyamatos tovább haladásra készítetik a látogatót.

Szolgáltatások

A kastélyban kávézó és ajándékbolt várja a látogatókat. A Paulina kávézó belépőjegy nélkül is igénybe vehető. Az ajándékbolt polcain helyi termelők és kézművesek termékei is megjelennek.

A kastély magánrendezvényeknek is otthont ad. A fejlesztéseknek köszönhetően a főépület, a díszudvar és a park is alkalmas különféle események lebonyolítására. Kültéri rendezvény esetén sátrak is felállíthatóak, így nagyobb létszámban is érkezhetnek vendégek. A kastély kápolnája kisebb esküvők, keresztelők helyszíne lehet. Továbbá, a kávézó területén gyerekzsúrok, valamint múzeumpedagógiai foglalkozások is megtarthatóak. A kastély külső és belső terei egyaránt alkalmasak tematikus fotózásra és filmforgatásra is.³⁷ A kastély földszintje akadálymentesen látogatható.

A kastélyban nincs lehetőség megszállni, a településen is igen kevés szálláslehetőség van. A környező települések kínálatával együtt kielégítő mennyiségű, a jelenlegi igényeknek elegendő lehet.

A kastélyban igénybe vehető tárlatvezetés nem érinti a kertet.

Programok

A kastélyban főként a Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. által szervezett programok kerülnek megrendezésre, és ezek általában az épületet érintik. Ilyen program például a gyereknap, valamint a pünkösdi rendezvénysorozat is, ezek nagy része a kertben zajlik. A 2023-as Múzeumok Éjszakáján 11 Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogramban megújult helyszín képviseltette magát, köztük a bajnai kastély is. 2023-ban megrendezésre került egy úgynevezett Sándor Móric emléktúra is, melynek kiemelkedő helyszíne volt a kastély és parkja. „Érték az értékben” címmel rendeztek kastélynapot, ahol a bajnai népművészeti alkotásoké és hagyományoké volt a főszerep. Az esemény Bajna Község Önkormányzata, valamint a NÖF szervezésében jött létre, és kültéren zajlott. Mindezek mellett gyakran hirdetnek fotó- és rajzpályázatokat gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt. Ilyen volt például a Kastélyvetélkedő, melynek

³⁷ HTTP 14

részeként egy rövid kis filmet is forgatniuk kellett a versenyzőknek, kifejezetten a kastély turisztikai vonzerejének növelése céljából. A Fáklyás est nevű program egy legendához kötődik. Eszerint Sándor Móric fogadást kötött apósával egy alkalommal, hogy olyan méretű tüzet rak Bajnán, hogy a fénye Bécsből is látható lesz. Az Ór-hegy tetején rakott tűz valóban látható volt Bécsből is. A legendából az évek alatt hagyomány lett, a bajnai fiatalok minden év áprilisában tüzet raknak a hegyen. A kastély kertjében pedig a hagyományhoz kapcsolódó programokon vehet részt a látogató. Tűzgyújtással, fáklyás esti kastély-és parktúrával várják a vendégeket.³⁸ Megrendezésre került továbbá a Kertmozi, mely, mint a neve is mutatja, kültéri program volt.³⁹ 2023 őszén a *Hosszúlépés.Járunk?* csapat szervezésében különleges kastélybejáráson vehetnek részt az érdeklődők.

Múzeum- és kertpedagógia

A gyermekeknek lehetőségük van a kastély kiállítását egy interaktív tárlatvezetés keretén belül megtekinteni. Az 50 perces foglalkozás ára 1800 Ft, amely magában foglalja a belépőjegy árát is.⁴⁰ Kertpedagógiai foglalkozás nem zajlik a parkban.

Marketing, jelenlét a közösségi médiában

A kastély rendelkezik önálló honlappal, de az tulajdonképpen egy, a NÖF által üzemeltetett honlap, a Nemzeti Kastély és Nemzeti Várprogramban megújult helyszínek népszerűsítésére. A kastéllyal kapcsolatos, naprakész hírek és a programkínálat a Facebookon olvasható, hírlevélre nincs lehetőség feliratkozni, csak a programban felújított helyszínek közös levelezőlistájához lehet csatlakozni. A kastély önállóan nincs jelen az Instagramon, így a fiatalabb generációhoz valószínűleg nehezebben jut el a híre.

A Magyar Turisztikai Ügynökség *Hol vagy, Kajla?* című útlevél programjának keretein belül Bajnán is van lehetősége pecsétet szerezni a gyerekeknek, ezáltal a legfiatalabbak is megszólíthatóak.

³⁸ A Sándor-Metternich-kastély hivatalos Facebook oldala

³⁹ HTTP 15

⁴⁰ HTTP 16

2. ábra Útinapló-montázs a bajnai Sándor-Metternich kastély kertjéről

3.3. A turai Schossberger-kastély kertjének vizsgálata

Történet

A kastélyt báró Schossberger Zsigmond termény-nagykereskedő építtette feleségének, Mayer von Gunthof Teréznek. A báró 1869-ben vásárolta meg a birtokot az Esterházy-családtól, és 1883-ra felépíttette az általa elképzelt kastélyt. A neoreneszánsz és neobarokk elemekkel díszített épületet Ybl Miklós egy tehetséges tanítványa, Bukovics Gyula tervezte. A család több mint fél évszázadot töltött a kastélyban, kezdetben nyári lakként használták, majd később az állandó otthonukká vált. Schossberger Zsigmond idősebb fiának, Viktor bárónak halála után két gyermeke lett a kastély örököse. Ifjabb Viktor báró a II. világháború alatt elhunyt, testvére, Clarisse pedig Angliába költözött férjével. Az üresen maradt épületbe német, majd orosz katonaság költözött. Az államosítás után általános iskolaként funkcionált, majd magánkézbe került, az évek alatt több tulajdonosa is volt. Az elfeledett kastély állapota leromlott. Ennek egyik oka, hogy az épületet egy őskori folyómeder helye fölé emelték, ezért nagy mennyiségű talajvíz és talajpára nedvesítette az architektúrát. A felújítási munkák 2011-ben kezdődtek, majd 5 évvel később belekezdtek a teljeskörű felújításba.⁴¹ A kastély parkját Jámbor Vilmos és Petz Ármin tervezte. „*Pápa, Túra, Sashalom, Pilisszántó, Nagykároly, stb., stb. parkjai is Jámbor Vilmos remeklései.*”⁴²

A kert általános jellemzése, természeti és kertművészeti értékei. Védettségek

A megújult kert terveit a Pagony Táj-és Kertépítész Iroda Kft. készítette, melyet 2021-ben Tájépítészeti Nívódíjjal tüntettek ki. A turai kastély parkja egy különleges kert, hiszen a magyar kertművészet legtöbb alkotása az enyészeté lett a történelmünk századai során, azonban a Schossberger-kastély kertje megmenthető állapotban maradt. A kert megújításánál fontos szempont volt az eredeti tervezők hagyatékának tiszteletben tartása. A felújított kastélypark területét hét egységre osztották a tervezők, melyet hét különféle hangulat jellemez – az erdő, a nyugalom, az utazás, az álom, a játék, az idő, a gyémánt. Az egyes kertrészek növényvilága és kompozíciója más-más hangulatot kölcsönöz a park különböző szegleteinek. A Schossberger-kastély kertjében eredetileg nem volt tó, hiszen a család külső birtokaihoz halastavak is tartoztak. Azonban egy ilyen léptékű park elképzelhetetlen vízfelület nélkül, ezért a tervezők egy természetes vonalvezetésű tavat

⁴¹ HTTP 17

⁴² HTTP 18

álmodtak meg a kertbe. A kert jelentős faállománnyal rendelkezik, több mint kétezer fa található itt. Az első telepítés során elültetett fák mára a park idős, terebélyes egyedei. A tó közelében egy 1,4 m törzsátmérőjű platánfa áll. A legjellemzőbb fajok a *Quercus spp.*, a *Fagus spp.* és az *Aesculus hippocastanum*. Az eltűnt, hiányzó cserjeállomány pótlásra került. Az egykori lovarda területén mintagazdaság kerül majd kialakításra, ennek első lépéseként létrehozták a magyar körték kertjét. Évelőkből ötvenezer példányt helyeztek el a kertben.⁴³ A kastély épülete 1958 óta műemléki védelmet élvez.⁴⁴

A kertben megjelenik a fenntarthatóságra való törekvés. Az öntözéshez szükséges vizet a kutak biztosítják. Továbbá, a tetőről lezúduló csapadék a tóba van elvezetve, mely így összegyűjti a vizet, és kiegyenlített mikroklímát biztosít.⁴⁵

Tulajdonviszony

A turai Schossberger-kastély magántulajdonban van.

Elhelyezkedés. Megközelíthetőség, közlekedési kapcsolatok. Parkolás

Tura Pest vármegyében található, Gödöllő és Hatvan közelében. A Schossberger-kastély a település központjában áll. Tömegközlekedéssel legkönnyebben autóbusszal érhető el, amely a Stadion-autóbusz pályaudvarról indul, és a kastély közelében van a megállója. Vonattal is utazhatunk Turára, de a kastély mintegy 3 km távolságra van a vasútállomástól. Budapestről autóval körülbelül 50 perc alatt érhetünk a településre. Az M3-as autópályán Bag-Tura lehajtónál a 3-as úton Bag irányába kell térnünk.⁴⁶

Szállóvendégek számára ingyenes parkolás biztosított a park bejárata előtt kialakított parkolóban.

Beléptetési és információs rendszer

A kastély épülete *BOTANIQ Castle of Tura* névvel szállodaként, étteremként és rendezvényhelyszíneként funkcionál. A kert ugyan nincs zárva az érdeklődők elől, de belépni csak előzetesen egyeztetett időpontban lehet, belépődíj ellenében. A helyszínen kiváltható belépőjegy 2500 Ft, mely magában foglal egy csésze kávé vagy teát, melyet a látogatók a Pálmaházban fogyaszthatnak el.

⁴³ HTTP 19

⁴⁴ HTTP 20

⁴⁵ HTTP 19

⁴⁶ HTTP 21

A kert – lévén egy szálloda parkja – nem rendelkezik kiépített információs rendszerrel. A kapun belépve egy kisebb fogadóépülethez érkezünk, itt lehet információt kérni.

Szolgáltatások

A kert szolgáltatásai megegyeznek a szálloda szolgáltatásaival. A *Clarisse* étterem, valamint a Pálmaház kávézója a kertlátogatók előtt is nyitva áll. Kertet érintő szolgáltatás a piknik. A *BOTANIQ* további szolgáltatásai csak a szállóvendégek által vehetőek igénybe. A kastély és kertje rendezvényhelyszínként is funkcionál, valamint különböző tematikájú fotózásokhoz is remek helyszínt biztosít. A kastélyban a szállodai funkcióból adódóan nincs lehetőség tárlatvezetést igénybe venni.

Programok

A kert csak magánrendezvényeknek ad otthont. A kastély rendelkezik egy programfüzettel, melyben a vendégek részletes ajánlót kapnak a környék, valamint a tágabb desztináció kulturális, természeti és családi programjairól is. A parkban található egy fitneszterem, mely kültéri jógaterasszal is rendelkezik, ezeket csak a szálloda vendégei vehetik igénybe.

Múzeum- és kertpedagógia

A kastélynak, mivel szállodaként, és nem múzeumként működik, nem tartozik a profiljába a múzeum- és kertpedagógia.

Jelenlét a közösségi médiában, marketing

A *BOTANIQ* kastély rendelkezik saját honlappal, mely egy igen informatív, letisztult felület. Jelen van a Facebookon és az Instagramon is, kapcsolatban áll potenciális vendégeivel. A különböző szolgáltatások, valamint a helyszín leírásaiban gyakran tesznek említést a kertről - „*Álomszerű, 10 hektáros erdő és park Magyarország ikonikus virágaival és növényeivel.*”⁴⁷ A kert, mint a szálloda folytatása jelenik meg, ahol a vendégek feltöltődhetnek és gyönyörködhetnek a természet csodáiban. A honlapon és a közösségi médiában is igényes, hívogató fényképeket tesznek közzé, melynek témája gyakran a kert és annak különböző növényei. A képi világ itt egyértelműen erősségként jelenik meg, amely fontos a marketing szempontjából. A kastély hírlevélrendszer is működtet.

⁴⁷ HTTP 22

3. ábra Útinapló-montázs a turai Schossberger-kastély kertjéről

3.4. A Pannonhalmi Főapátság arborétumának és gyógynövénykertjének vizsgálata

Történet

„Az első magyar kert, amely az országépítés hajnalán bukkan elő történelmünkben, a pannonhalmi bencés szerzetesek kertje.”⁴⁸

A Főapátság 996-os alapítása idején a monostorban egy ispotály is létesült, amely egy betegek ápolására és gondozására alkalmas helyiség volt. A gyógyításhoz a szerzetesek gyógynövényeket használtak, ezért létrehoztak egy kertet ebből a célból, melynek első írásos említése egy 1201-es oklevélben olvasható. A kert valószínűleg a mai kert területén helyezkedett el, és a korai időszakban csak gyógy-és haszonnövények termesztésére szolgált. A botanikai különlegességek csak a XV.-XVI. században jelenhettek meg. 1786-ban, a bencés rend feloszlata idején a kert veszni látszott, a környékbeli lakosság kapta meg. 1802-ben, a rend helyreállításakor Novák Krizosztom, az akkori főapát 4450 Forintért visszaváltotta a területet.⁴⁹

Az apátsághoz tartozó arborétumot is 1802-ben alapították, ebben az időben a bencés rend az ország területén 8 iskolát létesített, a pannonhalmi szerzetesek is oktatási feladatokat kaptak. Az arborétum az intézmény természettudományos oktató helyszínéül szolgált. A kiültetéseket különféle éghajlati övezetek szerinti csoportosításban telepítették. 1830-ra már mintegy 80 cserje- és díszfafaj volt az arborétumban, angolkert, tájkert jellegét ezekben az években alakította ki Szeder Fábán bencés szerzetes. Az arborétum területe szerves kapcsolatban áll a mai gyógynövénykerttel, amely körbeöleli a monostort. 1959-ben már mintegy 22 fenyőfélé, és 130 lombos fát jegyeztek fel a leltári nyilvántartásba. Az arborétum ma már elősorban a kikapcsolódást szolgálja, de az oktató-és kutatómunka jelenleg is meghatározó. A 2009-es KEOP pályázaton elnyert támogatás az arborétum fejlesztését szolgálta. A Nemzetközi Dendrológiai Alapítvány javaslatára földrajzi alapú telepítéseket végeztek, megritkították a másodlagos erdővé formálódott juhar-köris állományt. Több száz fa-és cserjefajt ültettek. A Dendrológiai Alapítvány a különféle növényföldrajzi régióik fajtalistáit összeállította, s biztosította a növényanyag egy részét. Ebben az időben alakították ki a „télen is zöld kertet”, a sík, keleti területen. 2010-ben újabb fejlesztéseket végeztek a kertben. A *Viator étterem* és az *Apátsági Pincészet* építése

⁴⁸ Rapai R. (1940) *Magyar kertek*. Budapest. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 17. o.

⁴⁹ HTTP 23

során kitermelt földből olyan feltöltéseket alakítottak ki, amelyek ma nyugat-amerikai fajoknak adnak otthont. Az arborétumhoz új szegélyeket csatoltak, ezeken a fátlan, erősen napfényes területeken sok száz európai, kis-ázsiai-tauruszi, amerikai mediterrán és kaukázusi telepítést végeztek, melyek lassan látképi elemmé formálódnak.⁵⁰

A Pannonhalmi Főapátság arborétuma és gyógynövénykertje az első ismert, történelmi magyar kert.⁵¹

A kert általános jellemzése, természeti és kertművészeti értékei. Védettségek

A 22 hektáros világörökségi terület és Nemzeti Emlékhely növényállományának nagy része növényfajta-gyűjteményekben került telepítésre, melyek egy-egy növényföldrajzi régiót képviselnek. A kert növényeit a következő gyűjtemények szerinti csoportosításban tekinthetjük meg: Európai Mediterrán, Kis-Ázsia („Anatólia-domb”), Mérsékelt övi Európa, Kaukázus és csatlakozó területek, Himalája, Közép-és Nyugat-Kína, Kelet-és Közép-Kína, Japán, Keleti Észak-Amerika, Nyugati Észak-Amerika, valamint Mérsékelt övi örökzöldek.

Az arborétum déli részén található a gyógynövénykert, a gazdasági épületek, valamint a présház, ahol a Főapátság egyik legismertebb terméke, a pannonhalmi levendulaolaj készül.⁵²

A kert madárvilága országos viszonylatban is kiemelkedő értékkel bír. Az Arborétum jelenleg több, mint 1300 növényfajnak biztosít életteret. Bizonyos növények a Pannonhalmi Főapátság híres vendégeinek vagy jeles évfordulóknak állítanak méltó emléket. Ilyen egyed például az 1831-ben Kazinczy Ferenc által ültetett platán, vagy az 1896-ban, a Millenniumi ünnepségek idején telepített lucfenyő-csoport.

Az arborétum kertjében számos egyéb látnivaló található, ilyen például a Páter-kuglizó, mai formájában Barokk pavilon, vagy a lombkorona tanösvény a Boldog Mór-kilátóval.

A Honfoglalás ezredik évfordulója alkalmából a hét magyar törzs emlékére hét millenniumi emlékművet emeltek az ország területén, ebből láthatjuk az egyiket Pannonhalmán, az arborétumban.

⁵⁰ Pannonhalmi Főapátság arborétumának információs táblája

⁵¹ Pannonhalmi Főapátság arborétumának információs táblája

⁵² Pannonhalmi Főapátság arborétumának információs táblája

Az arborétumot 1963-ban természetvédelmi területté nyilvánították, 1992-ben a Pannonhalmi Tájvédelmi Körzet része lett, majd 1996 óta a Főapátság épületeivel együtt az UNESCO Világörökség része. Nemzeti Emlékhely.

Tulajdonviszony

A Pannonhalmi Főapátság a Magyar Bencés Kongregáció tulajdona, mely üzemeltetője és fenntartója is az apátságnak és az arborétumnak.

Elhelyezkedés. Megközelíthetőség, közlekedési kapcsolatok. Parkolás

Pannonhalma Magyarország északnyugati részén, Győr-Moson-Sopron vármegyében, Győrtől 23 kilométerre található. A település az apátsággal egyidős. Tömegközlekedéssel könnyen elérhető. A vonat esetében Győr-Veszprém vasútvonalon Pannonhalma közvetlenül elérhető. Az autóbussznak a városközpontban is van megállója, ahonnan kellemes, negyedórás sétával közelíthető meg az apátság, de a végállomásig, *Vár főkapui*g is lehet utazni, ebben az esetben apátság bejáratáig juthatunk el. A város közúton több irányból is könnyen elérhető, a legfontosabb megközelítési útvonal a 82-es főút. Győrből kerékpárúton is eljuthatunk Pannonhalmára.

A személygépkocsival érkező látogatók a gyógynövénykert mellett ingyenesen tudnak parkolni, egy sok férőhelyes, nagy méretű parkolóban. Ezen parkoló hátránya, hogy az apátság bejáratáig egy kisebb sétát kell tenni, de nincs egyértelmű jelzés, útbaigazító tábla. A monostorhoz közeli parkolóban is sok gépjármű elfér, a parkolás díja 200 Ft/óra.

Beléptetési és információs rendszer

Az arborétum és a gyógynövénykert egész évben látogatható, belépőjegy nélkül. Az Arborétum bejáratánál (8224-es mellékút) irányjelző táblákat és egyéb információs táblát is találunk, ezek azonban többfélék. Anyagukban, formájukban, stílusukban az arborétum egész területét tekintve időnként eltérnek, nem egységesek. (8.1. sz. melléklet) Látogatásom idején (2023. 03. 23.) az apátság bejárata előtti turisztikai fogadóközpont, a *TriCollis* Fogadóépület (8224-es mellékút) zárva volt, így nem volt egyértelmű, hogy hol kell a belépőjegyet megváltani.

A teljesárú belépőjegy egyéni látogatóknak 2500 Ft, a kedvezményes jegy 1800 Ft-ba kerül. Audio-guide készüléket 700 Ft-ért lehet kölcsönözni. A belépőjegy mellé egy térképet kap a látogató, mely segít az eligazodásban.

Szolgáltatások

A Főapátság esetében van lehetőség helyben megszállni, a *Szent Jakab vendégházban*. A zarándok-és turistaház egyéni látogatók, családok, csoportok részére is ideális. Nagyméretű terei alkalmassá teszik többnapos ott tartózkodásra, rendezvények, elvonulások, lelkigyakorlatok megrendezésére.⁵³ Pannonhalmán számos panzió és vendégház található, melyek szintén igénybe vehetőek.

A Pannonhalmi Főapátság területén a *VIATOR Apátsági Étterem és Borbárban* van étkezési lehetőség. Az *Apátsági Pincészet* csak vezetéssel látogatható, külön belépőjeggyel. Lehetőség van részt venni 3, 5, valamint 7 tételes borskóstolón is. Az apátság területén ajándékbolt, valamint kávézó és teaház is üzemel. Az apátsági termékeket webshopon keresztül is megvásárolhatjuk.

A monostor egyénileg és vezetéssel is bejárható. Vezetések keddtől vasárnapig 11 órakor és 14 órakor indulnak.

Programok

A Pannonhalmi Főapátság számos programlehetőséget kínál a nagyközönségnek. Az állandó programok közé tartozik a Monostor-, az Illatmúzeum-, a Gyógynövénykert és a Borászatlátogatás. A borászat megtekintése mellett lehetőség van bortúracsomagot választani, az ott tartózkodásunk idejétől függően, eltérő hosszúságú túrákat. Az állandó programok mellett egész évben változatos időszaki kiállítások és rendezvények is zajlanak az apátságban. Tematikus séták, komolyzenei és jazzkoncertek, gasztro- és kulturális események is megrendezésre kerülnek. Június végén *Levendulanapokat* szerveznek, ahol „szedd magad!” levendulaszürettel, kézműves foglalkozásokkal, koncertekkel várják az érdeklődőket. Augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén részt vehetünk *Gyógynövényáldáson*, ahol a szerzetes atyák megáldják az apátsági termékeket, a gyógynövénykert növényeit, de akár az általunk, otthonról hozott gyógynövényeket is. Az apátság 2023-ban is csatlakozott a *Légy ott a kertben! Rendez-vous aux jardins* európai rendezvénysorozathoz. Az esemény keretében a Magyar Madártani Egyesület esti madárhang ismereti túráján, valamint a Főapátság *Szerzetesek kertje* című, tematikus arborétumi sétáján vehettek részt a látogatók, ingyenesen.⁵⁴ A *Szerzetesek kertje* program az arborétum népszerű eseménye. A rendhagyó arborétumi

⁵³ HTTP 24

⁵⁴ A Pannonhalmi Főapátság hivatalos Facebook oldala

sétán a résztvevők megismerkedhetnek az apátság és kertjének történetével, a program pedig csokoládé kóstolással zárul.

A Főapátság mindemellett fontos lelkigyakorló központ, számos lelki programnak és elvonulásnak ad otthont.

Múzeum- és kertpedagógia

Múzeumpedagógiai foglalkozásokat szerveznek 6-14 év közötti gyermekeknek. Az apátsági vezetés és a rendhagyó történelemóra mellett két, kertben zajló programra is hívják a fiatalokat. A *Kerti látogatás csokoládé kóstolóval* egy gyógynövénykerti séta, valamint vezetett látogatás az Illatmúzeumban. A résztvevő gyermekek a Teaházban megkóstolhatják az apátsági csokoládékat is. Az *Arborétumi séta – felfedező füzet* program résztvevői az apátsági ajándékboltban vásárolhatnak foglalkoztató füzetet 500 Ft-ért. A gyermekek szülei, pedagógusaik, valamint a füzet segítségével felfedezhetik az arborétum különleges növényvilágát, és egy kerti sétán belül eljuthatnak egészen a Boldog Mór-kilátóig.

Marketing, jelenlét a közösségi médiában

A Pannonhalmi Főapátság rendkívül informatív honlappal rendelkezik, melyen külön oldalon olvashatunk a turizmussal kapcsolatos hírekről. A honlap stílusa letisztult, rendszere egyértelmű, a keresett információhoz gyorsan hozzájuthatunk. Az ajánlott programok csoportba gyűjtve vannak feltüntetve, elkülönülnek az állandó, és az időszakos vagy aktuális programok. Az apátság ajándékboltjának és pincészetének kínálatából külön webshopban válogathatunk. A Pannonhalmi Főapátság esetében van lehetőségünk hírlevélre feliratkozni. Az apátság megtalálható az Intstagramon, valamint a Facebookon is, ahol naprakész információkat közölnek a követőikkel. A turizmussal kapcsolatos híreket egy erre a célra létesített oldalon, a „*Pannonhalma Élmény-Experience Pannonhalma*” oldalon olvashatjuk. A Pannonhalmi Főapátság egy korszakokon átívelő hívószóval rendelkezik: „*Ezer éve kortárs*”.

4. ábra Útinapló-montázs a Pannonhalmi Főapátság kertjéről

3.5. A fehérvárcsurgói Károlyi-kastély parkjának vizsgálata

Történet

A fehérvárcsurgói birtok fejlesztése a XVIII. században kezdődött, báró Berényi Klára kezdeményezésére. Rezidenciájának létesítése idején egy nagyjából 10 holdas, teraszos díszkertet alakíttatott ki az épület mellett, barokk stílusban. Klára fia, báró Perényi Imre 1823-ban zálogba adta az uradalom két birtoktestét gróf Károlyi Györgynek, aki később, 1853-ban szerződést kötve a Perényi családdal, tulajdonba vette a Csurgó-Keresztesi uradalmat. A kerti munkálatokat az 1830-as években kezdték meg. Kialakítottak egy szerpentin tavat, és egy íves úthálózatot, amely tisztásokat és ligetes területeket tárt fel, választott el egymástól. A csurgói birtokot gróf Károlyi György 1877-es halála után másodszülött fia, gróf Károlyi Viktor örökölte. Ebben az időszakban kiszélesítették a meglévő tavat, kialakítottak egy kis szigetet, és hidakat emeltek. Gróf Károlyi Vikornak nem született fia, így a birtok bátyjára, Gyulára szállt, majd gróf Károlyi József lett az uradalom örököse. A kastély átépítése mellett a kertet is rendezték, Hein János, a kor ismert tájkertészének vezetésével. A tervek eklektikus stílusban készültek, melyben tájképi és barokk elemek elegyednek, és a szecessziós stílus is fellelhető bennük. A kastélykert meghatározó eleme volt a karcsú oszlopokon nyugvó kerti pihenő, a glorieta, mely a csipketerasz melletti teraszokról feltáruzó látványnak is fontos eleme volt. A csurgói birtok második virágkorát élte 1934-ig. József halála után a birtok fiáé, Károlyi Istváné lett. István özvegy édesanyjával 1945-ig élt a kastélyban, míg az államosítás idején a teljes vagyonát elvesztette. Az 1945-ös államosítást követően a kastély először a Fővárosi Gázművek Üdülőjeként működött, 1950-től görög és macedón menekült gyermekeket szállásaként funkcionált. 1955 és 1979 között az Állami Gyermeeknevelő Intézet működött az épületben. Az 1950-es években a kertről leválasztották a tótól délkeletre fekvő területet, és építési teleknek parcellázták fel.⁵⁵ A kastély 1995-ben a Műemlékek Állami Gondnokságának kezelésébe került. 1997-ben, a Párizsban élő Károlyi György által alapított Károlyi József Alapítvány és a Műemlékek Állami Gondnokságának együttműködésében megkezdődött a kastély felújítása és hasznosítása. 2020-ban a Nemzeti Kastély és Nemzeti Várprogram keretében megújult a kastélyhoz tartozó istállóépület, amely ma már látogatóközpontként és kiállítóterként működik.⁵⁶ A kastélyban működő kulturális találkozópon az Európai Kulturális Találkozóközpontok

⁵⁵ HTTP 25

⁵⁶ HTTP 26

Hálózatának tagja. A kastély célja a turisztikai áramlatokba való illeszkedés a szállodai és vendéglátási részlegek segítségével, a kulturális funkciók kiegészítésére. A terv 1995-ben az UNESCO Kulturális Világörökség Évtizedének emblémáját nyerte el. A kastély jelenleg *Károlyi-kastély Hotel & Restaurant* néven üzemel.⁵⁷

A kert általános jellemzése, természeti és kertművészeti értékei. Védettségek

A felső kapun át érkezve a látogatóközpontba érünk, amely mellett egy játszótér várja a legkisebbeket. A kastély felé haladva megtekinthetjük az oroszországi kutat, majd a francia díszudvar. (8.1. sz. melléklet) A kastély csipketeraszáról tökéletes rálátás nyílik a tó mellett álló gloriéttra. A tavat ma már eredeti formájában csodálhatjuk, melyet 2008-ban, a történeti kert felújításának első szakaszában állítottak helyre és láttak el vízzel. A kertben helyet kapott egy úgynevezett mezítlábas ösvény, amely a kert különböző természetes anyagainak felhasználásával készült. A kastély parkjában számtalan látványtengely tárul fel, melyeket szintén 2008-ban állítottak helyre, a kerti utakkal együtt. A tisztásokkal, rétekekkel tagolt kert idős, értékes faegyednek ad otthont. Több, mint 150 éves fák is megtalálhatóak a területen. A kert felső részében találjuk az alpinétumot, ahonnan szintén élvezhetjük a gloriéta látványát. A park 50 hektáros, arborétum jellegű. A Károlyi-kastély és parkja műemlékileg és természetileg is védett. 2023-ban a Fehérvárcsurgói Arborétum és Károlyi Kastélypark felvételt nyert a *European Route of Historic Gardens* tagjai közé.⁵⁸

A kert kisarchitektúráit helyenként leromlott állapotban találjuk, melyek felújításra szorulnak. Ilyenek a padok, valamint néhány információs tábla, továbbá a hulladékgyűjtők.

Tulajdonviszony

A Károlyi-kastély tulajdonosa a Magyar Állam, vagyonkezelője, üzemeltetője a Fehérvárcsurgói Károlyi-kastély Fejlesztő és Üzemeltető Zrt.⁵⁹ Szakmai működését a kastélyban élő Károlyi család, Károlyi György és felesége, Károlyi Angelica irányítja.⁶⁰ A hotel és az étterem az *Accent Hotels* szállodalánc tagjaként üzemel.

⁵⁷ HTTP 27

⁵⁸ HTTP 28

⁵⁹ HTTP 29

⁶⁰ HTTP 30

Elhelyezkedés. Megközelíthetőség, közlekedési kapcsolatok. Parkolás

Fehérvárcturgó Fejér vármegye északnyugati részén található, a 81-es főút mentén, Székesfehérvártól mindössze 13 kilométerre. Tömegközlekedés esetén busszal közelíthetjük meg a helyszínt. A Székesfehérvárról, valamint Bodajkról érkező buszokról *Fehérvárcturgó, kastély* megállóban kell leszállni, ahonnan a kastély bejárata mindössze pár lépésre található. Fehérvárcturgó külterületén halad el a 81-es főút, távol a község központjától. A kastélytól nem messze vezet az Országos Kéktúra útvonala. A kastély parkjába két bejárat is vezet, az alsó, valamint a felső kapun át. Parkolási lehetőség a parkban, a kastély mellett van, egy tágas, sok férőhelyes területen.

Beléptetési és információs rendszer

A buszmegálló felől érkeve mindössze pár méter a kastélypark bejárata. Információs és útbaigazító tábla, térkép fogadja a betérőket. A térkép részletes, informatív, melyen a látványtengelyek és az átlátások is feltüntetésre kerültek. Ebből az irányból érkeve nem teljesen egyértelmű, hogy a kastélylátogatáshoz szükséges belépőjegyet hol kell megváltani. A park irányjelző táblái egységes arculatúak, ugyanakkor az információs táblák többfélék. Az egyes faegyedek nevét megjelenítő táblák eltérőek. Az autóval érkező vendégek egyértelmű jelzést kapnak arról, mi merre található, hiszen ők tulajdonképpen a látogatóközpontba érkeznek meg, ahol bővebb tájékoztatás van kihelyezve, mint a park másik bejáratánál. A teljesárú belépőjegy ára 3000 Ft, a kedvezményes jegy 1500 Ft. Lehetőség van családi és csoportos jegy vásárlására is. Fehérvárcturgói lakosok, 6 év alatti gyermekek, valamint fogyatékkal élők ingyenesen látogathatják a kastélyt.

Szolgáltatások

A Károlyi-kastély esetében van lehetőség helyben megszállni. Az épület 25 szállodai szobával és apartmannal rendelkezik, valamint tágas termek is igénybe vehetők különféle konferenciák, kiállítások, koncertek, fogadások esetén. A kastély és parkja kiváló esküvői helyszín, fotózáshoz is ideális. Az épületben étterem és kávézó is működik. Az egykori istállóépületben működő látogatóközpontban ajándékbolt is üzemel. A kastély látogatására kizárólag csoportos vezetéssel van lehetőség. Csoportok indulnak minden nap 10.30-kor, 11.30-kor, 13.00-kor, 14.00-kor, 15.00-kor és 16.00-kor, valamint a nyári időszakban 17.00-kor is. Május 13-tól pénteken és szombaton kastélylátogatásra csak 10.30-kor, 11.30-kor és 13.00-kor van lehetőség. A tárlatvezetés időtartama 1 óra.

Programok

A kastélyban egész évben változatos programokkal várják a látogatókat. Az időszakos kiállítások, aktuális programok közül mindenki kedvére válogathat. Kiemelt jelentőségű program az *Európai Dísznövény és Kertművészeti Napok*, melyre minden év júniusában kerül sor. A tárlatvezetés nem érinti a kertet, ugyanakkor lehetőség van részt venni botanikai sétákon. A séta minden hónapban egyszer kerül megrendezésre, Györök Orsolya tájépítész vezetésével. A séták időjárástól függetlenül indulnak. A séta során a résztvevők bejárhatják a 22,5 hektáros történeti kertet, megtekinthetik a friss növénytelepítéseket, a 100-170 éves meglévő őshonos állományt, valamint a csónakázó tavat és a gloriettet. A botanikai sétát a Vácrátóti Nemzeti Botanikus Kert munkatársai tervezték. A séta előzetes regisztrációhoz és jegyváltáshoz kötött.⁶¹

Múzeum- és kertpedagógia

A Károlyi-kastély számos múzeumpedagógiai programot kínál a gyermekeknek. Az alsó tagozatosokat iskolatörténeti és történelmi, a felsősöket művészettörténeti foglalkozással várják. Minden korosztály számára nyitott a zenei és a színházi foglalkozás, valamint a földrajzi program, melyek mind a Károlyi-család életéhez kapcsolódnak. A múzeumpedagógiai foglalkozások mellett a kertpedagógia is megjelenik Fehérvárcsurgón. Az úgynevezett *Kincsek a Károlyi-kastély parkjában* című botanikai-kerttörténeti program minden korosztály számára élvezetes foglalkozás. Az előzetes regisztrációt igénylő programok körülbelül 60 percet vesznek igénybe, iskolai csoportok részére ingyenesek.⁶²

Marketing, jelenlét a közösségi médiában

A kastély számos pontján találunk kihelyezett prospektusokat, melyek a kastély történetéről, vagy az aktuális programokról szólnak.

A Károlyi-kastély jelen van a Facebookon, ahol naprakész információkat olvashatunk. A kerti programok népszerűsítésére egy külön oldalt hoztak létre, *Fehérvárcsurgói Arborétum és Károlyi Kastélypark* néven. A kastély rendelkezik önálló honlappal, mely szintén kellően informatív és gyakran frissül. A Károlyi-kastély hírlevélrendszer is működött.

⁶¹ Fehérvárcsurgói Károlyi-kastély helyszíni prospektusa

⁶² Fehérvárcsurgói Károlyi-kastély helyszíni prospektusa

5. ábra Útinapló-montázs a fehérvárcsurgói Károlyi-kastély parkjáról

3.6. A vácrátóti Nemzeti Botanikus Kert vizsgálata

Történet

A kertről szóló első írásos emlék a XIX. század első feléből származik, a Géczy család 1846-ig tartó földbirtokosságának idejéből. Feltehetően egy átlagos, egyszerű angolkert lehetett a Szódrákosi-patak völgybevágódásának ezen a részén, hasonló stílusú, mint más középnemesi kastély parkjai. Az 1842-es katonai felmérésen már látható a kert úthálózata és a tisztásai. Mérete hozzávetőleg megegyezett a kert mai méretével. A kertnek több tulajdonosa is volt az évek során. 1871-ben Vigyázó Sándor vásárolta meg a birtokot, minden ingóságával együtt. Sándor hatalmas vagyonát tovább növelte a Podmaniczky Zsuzsannával kötött házassága is, hiszen felesége hozománya igen nagy volt. Legidősebb gyermekük, Josefa gróf Bolza Pálhoz ment feleségül, aki a Szarvasi Arborétum megálmodója és felvirágoztatója volt. A középső Vigyázó fiú, Ferenc nem alapított családot, a legfiatalabb gyermek pedig még ifjú korában elhunyt. Vigyázó Sándor és felesége, Podmaniczky Zsuzsanna kezdetben Bécsben éltek, de Sándor haza vágyott, ezért a birtokán lévő régi kastélyt eklektikus stílusban felújíttatta és méltóképpen bebútoroztatta. Szerette a természetet, fiatal korában Nyugat-Európa számos jelentős parkját végiglátogatta. A vácrátóti kert terveinek elkészítésére a József főhercegnek is dolgozó, legjobb hazai kerttervezőt, Jámbor Vilmost kérte fel. Band Henrik főkertész irányítása mellett, óriási költségekkel néhány évtized alatt létrejött a kor stílusának megfelelő, szentimentális tájképi kert. A kert mérete megfelelt az arborétum mai kiterjedésének. A kertben tórendszer, mesterséges vízesés, tágas tisztások, nagy vue-k, valamint kerti építmények – vízimalom, múrom, sziklaalagút is kialakításra került. A XIX. század végén megjelent egy új kertstílus, az úgynevezett gyűjteményes vagy dendrológiai kert, mely egy esztétikus kialakítású, minél több egzótát felvonultató, élőnövény-gyűjtemény volt. Ez a gyűjtemény adta a mai botanikus kert alapját. Vigyázó Sándor 1921-ben bekövetkezett halála után minden vagyonát a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta. Fia, aki édesapját csupán hét évvel élte túl, hasonlóan végrendelkezett. Tulajdonosváltások és örökösödési perek következtében a kert állapota leromlott, a pusztuló fenyőgyűjtemény helyére gyümölcsfákat ültettek. A kastély helyére 1930-ban egy kúriát emeltek, mely ma is látható. A II. világháború nagy mértékű pusztítást okozott. A birtok a háború után gazdátlanná vált, majd 1946-ban az Országos Természettudományi Múzeum lett a tulajdonosa. 1952-ben az ingatlan a Magyar Tudományos Akadémia birtokába került, majd 1952. január 1-jén megalakult benne az

MTA Botanikai Kutatóintézete. A kert fejlesztésének fontos szempontja volt, hogy az új gyűjteménycsoportok összeállításánál megmaradjon a kert eredeti formája, ehhez felhasználták a hajdani terveket. 1961-ben a kert hivatalosan is megnyitotta kapuit az érdeklődők előtt. Az első évben csak 6 ezer látogató volt, ezt követően, az 1970-es években már évente 110-130 ezer ember látogatott el a kertbe. Azóta történtek fejlesztések a kertben, műhelyépületek, raktárak, üvegházak épültek, az öntözőrendszer nagy részét is korszerűsítették, helyreállították a tájképi kerti elemeket, építményeket. 2000 óta számos térképet, információs táblát helyeztek ki a kertben, különféle tanséta útvonalakat jelöltek ki, valamint különféle kiállításokat nyitottak. A Botanikus Kertet kezdetben Ujvárosi Miklós vezette, őt követte Pócs Tamás, Borhidi Attila, Kereszty Zoltán, majd Kósa Géza. A kert igazgatója 2020 óta Zsigmond Vince.⁶³

A kert általános jellemzése, természeti és kertművészeti értékei. Védettségek

A Nemzeti Botanikus Kert egy tudományos gyűjteményes kert, amely műemléki védettséget élvez, országos jelentőségű természetvédelmi terület. A vácrátóti „kert” az ország legfajgazdagabb élőnövény-gyűjteménye, hazánk legjelentősebb botanikus kertje, élő múzeuma. Csaknem 13 000 fféle növényt tartanak fenn szabadföldön és a különböző növényházakban. A Pannon Magbank Projekt keretében maggyűjtési stratégiák kifejlesztésén dolgoznak, tárolják a magminták másodpéldányait, továbbá visszatelepítési kísérleteket is végeznek.⁶⁴ A botanikus kert a kiemelkedő rangot mutató „nemzeti” jelzőt 2013-ban nyerte el, 2016-ban Magyar Örökség Díjat kapott. Helyet ad az Ökológiai és Botanikai Intézetnek, amellyel megalapítása óta együttműködik.⁶⁵ A 27 hektáros botanikus kerten áthaladó Sződ-Rákospatak szinte félbevágja a területet. A kert négy főgyűjteménye közül a legfajgazdagabb a Dendrológiai gyűjtemény. A Növényrendszertani gyűjtemény több, mint 80 család 2500-2800 fáját és változatát mutatja be. A Botanikus Kert üvegházaiban a trópusi növényvilág tárul elénk, esőerdők és sivatagok fajait tekinthetjük meg.⁶⁶ A kert rendelkezik évelő- és sziklakerti gyűjteménnyel is, melyben közel 3100 fféle évelő, továbbá hagymás, gumós, és rizómás növények találhatóak. A XIX. század jelentős kertművészeti korszakainak idején („plátán korszak”, „fenyő korszak”) ültetett számtalan famatuzsálem ma is megtalálható a kertben. Erre az idős kertrészre különleges mikroklíma jellemző, ezáltal igen gazdag

⁶³ HTTP 31

⁶⁴ HTTP 32

⁶⁵ HTTP 33

⁶⁶ HTTP 34

aljnövényzettel rendelkezik. Több százezer koratavaszi, lomfakadás előtt nyíló lágyszárú és hagymás növény található ezen a területen. A botanikus kert megőrizte romantikus tájképi jellegét. Tórendszerét, vízimalmát, vízesését, sziklaalagútját, műromjait ma is megtekinthetjük.⁶⁷

A Nemzeti Botanikus Kert a tudomány szolgálatában áll, ugyanakkor kiemelt feladata az oktatás, a veszélyeztetett fajok, a természeti és az épített örökség megőrzése is. Ezek mellett egy turisztikai szempontból releváns helyszín, mely élményt, ismeretet, kikapcsolódási lehetőséget nyújt évente több, mint százezer látogatónak.⁶⁸

Tulajdonviszony

A Nemzeti Botanikus Kert a Magyar Állam tulajdona. Három egyéb kutatóintézettel (Ökológiai és Botanikai Intézet, Vízi Ökológiai Intézet, Evolúciótudományi Intézet) az Ökológiai Kutatóközponthoz tartozik.⁶⁹

Elhelyezkedés. Megközelíthetőség, közlekedési kapcsolatok. Parkolás

Vácrátót Pest vármegyében, a budapesti agglomeráció északkeleti szélén fekszik, a Gödöllői-dombság északi részén. A Nemzeti Botanikus Kert legkönnyebben távolsági autóbusszal érhető el, amely Újpest, Gödöllő és Vác irányból érkezik. *Vácrátót, botanikus kert* megállóig kell utazni, ahonnan a kert bejárata csupán pár méterre található. Az M3-as autópályáról Budapest felől Fót-Csomád-Örbottyán-Vácrátót, vagy Szada-Veresegyház-Örbottyán-Vácrátót útvonalon érhetjük el a Botanikus Kertet, mely a település főutcáján helyezkedik el. Parkolni a bejárat mellett, a kerítéssel párhuzamosan van lehetőség. A parkoló üzemeltetője a Vácrátóti Önkormányzat. A parkolás hétköznaponként ingyenes, hétvégén és ünnepnapokon azonban díjköteles.

Beléptetési és információs rendszer

A Botanikus Kert kapuján betérve egy fogadóépület vár bennünket, ahol meg tudjuk vásárolni a belépőjegyet. A felnőtt, teljesárú belépő ára 2200 Ft, hétköznap 1800 Ft. Nyugdíjasok, pedagógusok, 7 és 18 év közötti diákok 1500 Ft-ért vásárolhatnak jegyet. Családi, csoportos, fotó- és videójegy, valamint bérlet is vásárolható a pénztárban. Magyar nyelvű szakvezetés 18 000 Ft-ért, idegen nyelvű szakvezetés, vagy magyar

⁶⁷ HTTP 32

⁶⁸ HTTP 35

⁶⁹ HTTP 33

nyelvű szakvezetés egyedi időpontban 25 000 Ft-ért vehető igénybe. A Nemzeti Botanikus Kert az év minden napján várja látogatóit, eltérő nyári és téli nyitvatartással.

A kert információs rendszere jól kiépített, átgondolt, egységes. Az útbaigazító táblák jelzései egyértelműek. A kert számos pontján találunk térképeket és kerttörténeti érdekességeket ábrázoló táblákat, rövid leírásokat, melyek segítik a kert szerkezetének, kertépítészeti elemrendszerének értelmezését. (8.1. sz. melléklet)

Szolgáltatások

A botanikus kert területén két helyen, a Berkenye Házban, valamint a Karbonházban is található egy-egy kávé- és snack automata. A Tornácosház mögötti területen egy vendéglátóegység is létesült, amely télen csak esetleg tart nyitva.⁷⁰ A jegypénztárban lehetőség van különböző könyvek, kiadványok vásárlására, valamint a tematikus séták útvonalához készült füzeteket is itt lehet beszerezni. A kert esküvői és egyéb fotózásoknak, forgatásoknak is helyet ad.

Programok

A botanikus kertet önálló és vezetett séták keretében is van lehetőség megtekinteni. Az önálló sétához tematikus útvonalak közül választhatunk, melyekhez tanséta füzetet kell vásárolnunk a jegypénztárban. Önálló tematikus séták: A hónap növényei, A Biblia növényei, Botanikai tanséta, Észak-amerikai tanséta, Kínai növények tansétája, Mesés növények, növényes mesék, Egész napos séta. Választható még az úgynevezett Rövidebb séta, Séta a dendrológiai gyűjteményben, Séta az évelőgyűjteményben, Séta a növényrendszertani gyűjteményben, Séta az üvegházakban, melyekhez a botanikus kert honlapjáról tudunk letölteni egy tájékoztató füzetet, PDF formátumban. Kerekesszékekkel, babakocsival ajánlott utak is rendelkezésre állnak, melyhez eligazodást nyújt a botanikus kert jelkulcsos térképe.⁷¹

A kertet *Élményséta*k keretében is van lehetőség megtekinteni, melyek különféle tematikára épülnek. Ilyen például *A Biblia növényei* séta, mely során egzotikus bibliai növényeket keresnek fel, ismernek meg, tapintanak és kóstolnak, vagy a *Vigyázó gróf nősülni készül* című séta, amely egy kerttörténeti utazás a botanikus kertben.

⁷⁰ HTTP 36

⁷¹ HTTP 37

Szintén vezetett séták a *Tudós túrák*, melyek során a kertet természettudományos témák érintésével ismerhetik meg a látogatók. Ilyen túra Az *Éjszakai lepkészás*, a *Denevérhangvadászat*, vagy a *Beporzó barátaink*.

Az Ökológiai Kutatóközpont 2021-ben rendezte meg először a *Kert a köbön* című, tudományos- kommunikációs eseménysorozatot, mely azóta hagyománnyá vált. A nyáreleji programsorozat érdekes beszélgetéseinek, tudós programjainak keretében ismerkedhet meg az ökológia témájával a nagyközönség. A rendezvényt piknik és koncertek is színesítik.⁷²

Kertpedagógia

A botanikus kert nagy hangsúlyt fektet a környezeti nevelésre, edukációra, számos kertpedagógiai foglalkozással várja a fiatal generációkat. Az óvodások, általános iskolások, és a középiskolások számára is van lehetőség mind önállóan, mind vezetett programok keretében felfedezni a kertet. Eltérő hosszúságú és témájú vezetett foglalkozások közül választhatnak az érdeklődők, melyeket minden esetben kerti szakvezetők bonyolítanak le. A kertben végezhető iskolai közösségi szolgálat, valamint az egyetemistákat érintő szakmai gyakorlat is.⁷³

Marketing, jelenlét a közösségi médiában

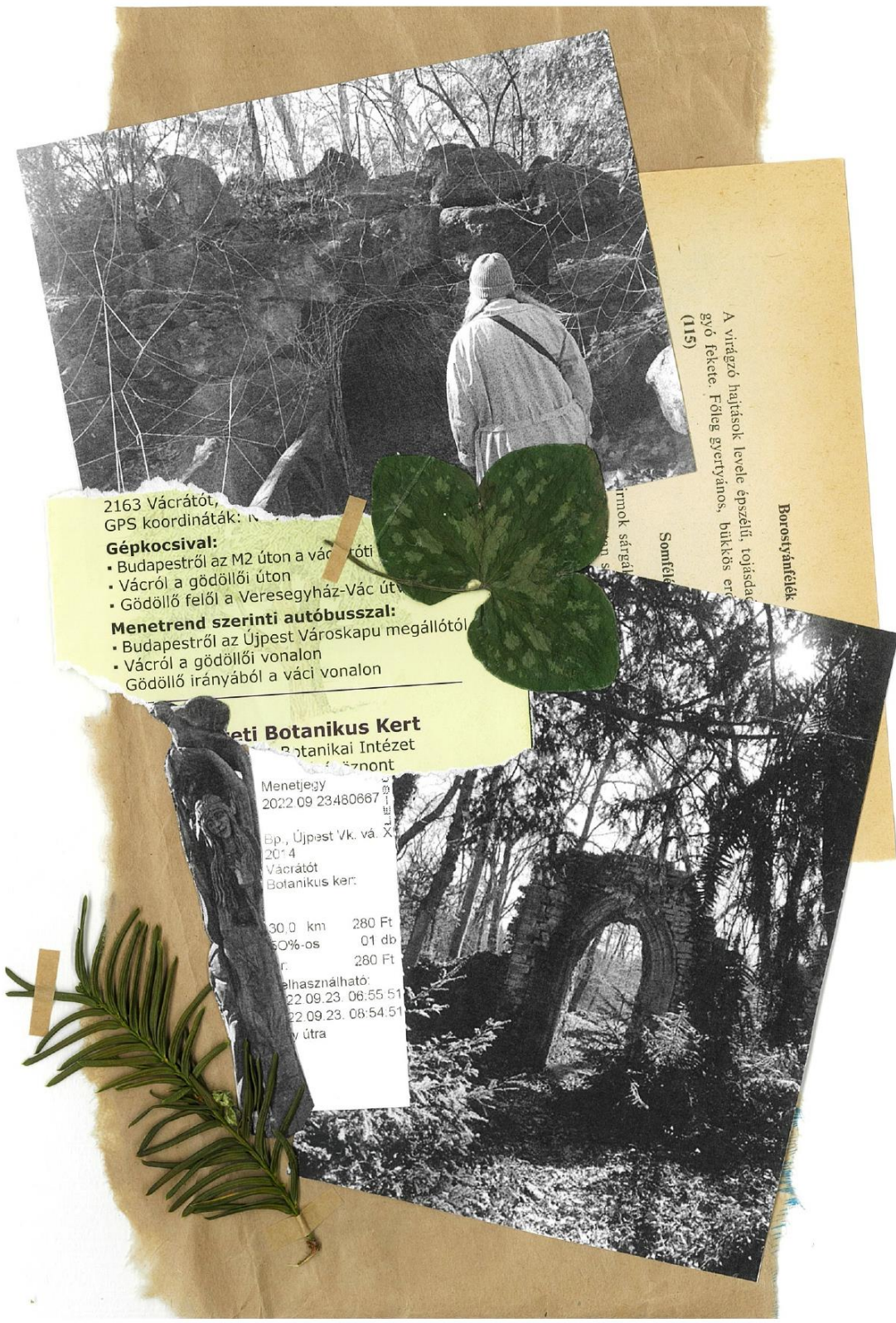
A kerthez stílusában és hangulatában is illeszkedő honlapon széleskörű tájékoztatást kapunk a botanikus kerttel kapcsolatos információkról. A *Hónap érdekességei* fül alatt az adott hónapban pompázó, díszítőértékkel bíró növényeket tekinthetjük meg. A botanikus kert Facebook és Instagram oldalán is számos érdekességet olvashatunk, értesülhetünk az aktuális hírekről, programajánlókról. A Nemzeti Botanikus Kert esetében nincs lehetőség hírlevélre feliratkozni.

A Folly Arborétummal kötött Arborétum 2:1 együttműködés keretében is lehetőség nyílik a botanikus kert népszerűsítésére. A program keretében a Folly Arborétum és a Nemzeti Botanikus Kert látogatói kedvezményre jogosító kupont kapnak belépőjegyük megvásárlásakor, melyet a partnerintézményben válthatnak be következő látogatásuk alkalmával.⁷⁴

⁷² HTTP 38

⁷³ HTTP 39

⁷⁴ HTTP 40

2163 Vácrottót,
GPS koordináták: n

Gépkocsival:

- Budapestről az M2 úton a Vácrottói
- Vácrról a gödöllői úton
- Gödöllő felől a Veresegyház-Vác út

Menetrend szerinti autóbusszal:

- Budapestről az Újpest Városkapu megállótól
- Vácrról a gödöllői vonalon
- Gödöllő irányából a váci vonalon

Vácrottói Botanikus Kert

Botanikai Intézet
Kert
Menetjegy
2022.09.23. 06:55-08:54
Bp., Újpest Vk. vá. X
2014
Vácrottót
Botanikus kert:

30.0 km 280 Ft
50%-os 01 db
280 Ft

Elhasználható:
2022.09.23. 06:55-08:54
Útra

A virágzó hajtások levele épszerű, tojásdad,
győ lekete. Főleg gyertyános, bükkös erdő
(115)

Somfélék

Borostyánfélék

6. ábra Útinapló-montázs a vácrottói Nemzeti Botanikus Kertről

4. ÉRTÉKELÉS ÉS KAPCSOLÓDÓ JAVASLATOK

4.1. Bajna, Sándor-Metternich-kastély

Értékelés

A bajnai Sándor-Metternich-kastély a Nemzeti Kastély és Nemzeti Várprogramnak köszönhetően megújult, korhű, egyben korszerű, turisztikailag bemutatható épülettel várja a látogatóit. A földrajzilag kedvező pozíciójú kastély Budapeستől nem messze, Tatabánya és Esztergom közelében fekszik, amely nagy potenciált rejt magában turisztikai szempontból. Tapasztalataim szerint a Sándor-Metternich-kastély esetén a figyelem az épületre korlátozódik. A tárlatvezetés nem érinti a kertet, és kertpedagógiai tevékenység sem zajlik. A kert helyet ad ugyan programoknak, hiszen nagy a tér, ezáltal sok ember befogadására képes. Olyan programok is megtarthatóak – például kézműves foglalkozások – amelyekre beltéren, a tárlat értékes gyűjteménye miatt nem lenne lehetőség. Ennek ellenére, a kerti programok, mintha nem irányulnának a helyszín történetiségére, a kert, mint természeti és kulturális érték, nincs kellően kihangsúlyozva. A parkot rendezvényhelyszínként használják, de valójában ezek a rendezvények nem állnak kapcsolatban a kerttel, annak eszmeiségével és üzenetével. A parkban az 1870-80-as években még megtalálható volt számos épített kerti elem, – grotta, tekepálya, remetelak, lugas – ezek sajnos mára elpusztultak, rekonstrukciójuk sokkal értelmezhetőbbé és bemutathatóbbá tenné a kertet.

Ahogy a vizsgálat során említettem, a kastély rendelkezik ugyan honlappal, de az nem teljesen önálló, több helyszín bemutatására készült, ami akadályozhatja a megértést. Emiatt, ahogyan egyéb Nemzeti Kastély és Nemzeti Várprogramban megújult helyszínek esetében is, a honlap egyfajta tematikára épül, megjelenése sematikus, sablonos, már-már unalmas.

Javaslat

A Sándor-Metternich-kastély esetében előnyös lenne a földrajzi elhelyezkedésből adódó erősségek kiaknázása, a helyszín Budapest környéki turisztikai térségbe való bekapcsolása. Fontos lenne meghatározni a kastély és a kert identitását, Bajnán és a térségben betöltött szerepét, majd ennek megfelelően meghatározni a jövőbeli funkciókat. Kertre irányuló programokkal, kertpedagógiai foglalkozásokkal népszerűsíthető lenne a kertturizmus a helyiek körében is, ehhez előnyös lenne a kert megnyitása, mindenki

számára elérhetővé tétele, a belépődíj eltörlésével. A kert úgy lenne igazán élő, ha a helyiek a magukénak érezhetnék azt, részt vehetnének annak mindennapi életében, figyelhetnék az évszakok váltakozásának szépségét a saját örökségük ápolása közben. Nagy előrelépést jelentene a hiányzó történeti kert elemek pótlása. Partnerkapcsolatok kialakításával további látogatókat lehetne a kertbe vonzani. Fontos lenne a környékbeli szálláshelyekkel való együttműködés, hiszen a helyszín kizárható állapotban van.

ERŐSSÉGEK

- ❖ kedvező földrajzi pozíció
- ❖ megújult, turisztikailag bemutatható kastély és kert
- ❖ rendelkezésre álló, elkészült kerttörténeti kutatás

GYENGESÉGEK

- ❖ fókusz az épületen
- ❖ részben helyreállított kert
- ❖ programok az épületre korlátozódnak
- ❖ kertpedagógia nem zajlik
- ❖ nincs szállás- és étkezési lehetőség
- ❖ nincs teljesen önálló honlap

LEHETŐSÉGEK

- ❖ csatlakozás a Budapest környéki turisztikai térséghez
- ❖ kertprogram, kertpedagógia kidolgozása
- ❖ díjmentes kertlátogatás

VESZÉLYEK

- ❖ a műemléki környezet sérül túl sok látogató esetén
- ❖ kevés a szálláshely, helyben nincs lehetőség megszállni

7. ábra SWOT-analízis a Sándor-Metternich-kastély esetében

4.2. Tura, Schossberger-kastély

Értékelés

A magántulajdonban lévő Schossberger-kastély földrajzilag igen kedvező helyen fekszik, Gödöllő és Hatvan közelében. A helyreállított épület és Tájépítészeti Nívódíjas kertje elzárva áll egy kerítés mögött, így a kert szépségét tulajdonképpen csak a szálloda vendégei csodálhatják, bár a sportolási és a piknikezési lehetőségen kívül számukra sem érhető el egyéb kertprogram. Ahogyan egy korábbi, szakirodalmi fejezetben leírtam, a Firenzei Karta értelmében a történeti kertek iránti érdeklődést különféle módokon serkenteni kell, továbbá fontos támogatni a kert megbecsülését elősegítő akciókat. Ösztönözni kell a kertek közönség számára való ellenőrzött megnyitását, valamint a történeti örökség iránti érzékenység felkeltését szolgáló tömegtájékoztatást kell végezni. A turai kastély kertje addig nem lesz igazán élő, ameddig a kertturizmusban résztvevő

turisták, s főként a helyiek nem vehetik birtokukba. Az örökség védelme, megóvása kiemelten fontos feladat, de erre jelen esetben nem a zárt kapuk jelentik a megoldást.

Javaslat

Tura a Budapest környéki turisztikai térség tagja, így a kastély és kertje könnyen bekapcsolható lenne a környék turisztikai véráramába. A kastély kertjét fontos lenne a nagyközönség számára nyitottá, könnyebben elérhetővé tenni. A megfelelő intézkedésekkel a kastély jelenlegi funkciója nem sérülne, és a hotel szállóvendégeit sem zavarnák a látogatók. A kert, ha egy információs rendszert nem is bírna el, minimális tájékoztatást adhatna a történetéről. A kertkapu mellé kihelyezett táblával már sokat tehetnének az edukáció érdekében. A kert zárvatartása esetén is javasolom néhány kertprogram kidolgozását, melynek során a szálloda vendégei megismerhetik a kastély és a kert történetét. Néhány történeti leírást tartalmazó információs tábla megilletté a helyszínt, és annak korábbi lakóit, valamint a kastély és az épület tervezőit, alkotóit. Ezek mellett a kommunikáció javítását, annak fejlesztését szükséges véghez vinni, hogy a kert iránt érdeklődők megfelelő tájékoztatást kapjanak.

ERŐSSÉGEK

- ❖ kedvező földrajzi pozíció
- ❖ megújult, turisztikailag bemutatható kastély és kert
- ❖ rendelkezésre álló, elkészült kerttörténeti kutatás
- ❖ étkezési és szálláslehetőség helyben

GYENGESÉGEK

- ❖ zárt kert
- ❖ fókusz az épületen
- ❖ nehézkes kommunikáció
- ❖ nincs kertprogram

LEHETŐSÉGEK

- ❖ kert megnyitása a nagyközönség számára
- ❖ Budapest környéki turisztikai térség tagságának kihasználása, együttműködések, partnerkapcsolatok kötése

VESZÉLYEK

- ❖ funkcióváltás bekövetkezése
- ❖ műemléki környezet sérül túl sok látogató esetén
- ❖ túl sok látogató zavarja a szállodában tartózkodókat

8. ábra SWOT-analízis a Schossberger-kastély esetében

4.3. Pannonhalma, Pannonhalmi Főapátság

Értékelés

A Pannonhalmi Főapátság egy turisztikailag jól működő, komplex helyszín. Az UNESCO Világörökségi listáján szereplő monostor és kertje gyakorlatilag minden kertturisztikai igényt kielégít, a hazai kertturizmus egy kiemelkedő, úttörő példája. Az apátság minden korosztály számára kínál kertprogramot, a gyermekeket pedig kertpedagógiai foglalkozások keretében edukálják. Látogatásom idején az arborétum egyes pontjai elhanyagolt állapotúak voltak, a hulladékgyűjtők nem voltak kiürítve, és több helyen volt eldobva szemét, mely úgy gondolom, egy világörökségi helyszín esetében megengedhetetlen.

A Főapátság esetében van lehetőség helyben megszállni, és az étkezési lehetőség is biztosított. Felmerül a kérdés, hogy „mit bír el a kert”, és a magas látogatottság mely ponton zavarja az egyházi intézmény életét, a bentlakó diákokat, valamint a szerzetes atyákat.

Az apátság a közösségi médiában való jelenléte miatt is kiemelkedő. Letisztult, átlátható, a helyszín szellemiségéhez tökéletesen illeszkedő honlapja példaértékű.

Javaslat

További kertprogramokkal, workshopok szervezésével elmélyíthető lenne az az évezredes tudás, amely a főapátsági gyógynövénytermesztéshez és feldolgozáshoz kapcsolódik, azonban a programkínálat bővítésénél figyelembe kell venni az ideális látogatószámot, melyet nem szabad túllépni, tiszteletben tartva a monostor lakóit. A gyógynövények jelenléte, tematikája nagy lehetőségeket rejt magában, hiszen a laikusok is érintettek, megszólíthatóak - ahogyan egyik interjúalanyom, Ungor Bea is fogalmazott. (8.4.3. sz. melléklet) A kert fenntartásához, ápolásához önkénteseket is be lehetne vonni, esetleg a Bencés Gimnázium diákjait. A kisarchitektúrák összhangba hozásával a kert egységesebb képet mutathatna.

ERŐSSÉGEK

- ❖ turisztikailag bemutatható, komplex attrakció
- ❖ kertprogram minden korosztály számára, kertpedagógia zajlik
- ❖ étkezési és szálláslehetőség helyben
- ❖ erős, naprakész jelenlét a közösségi médiában
- ❖ Győr-Pannonhalma turisztikai térség tagja
- ❖ UNESCO Világörökségi helyszín
- ❖ kert ingyenes

GYENGESÉGEK

- ❖ távol van Budapeستől
- ❖ helyenként gyenge fenntartás
- ❖ kisarchitektúrák nem egységesek

LEHETŐSÉGEK

- ❖ kertprogram erősítése, workshopok szervezése
- ❖ kisarchitektúrák egységesítése
- ❖ fenntartási feladatok maximális ellátása
- ❖ önkéntesprogram kidolgozása

VESZÉLYEK

- ❖ túl sok látogató zavarhatja az egyházi intézményt, a lelki-gyakorlókat, a szerzetes atyákat
- ❖ túl sok funkció a minőség, a színvonal rovására mehet

9. ábra SWOT-analízis a Pannonhalmi Főapátság esetében

4.4. Fehérvárurgó, Károlyi-kastély

Értékelés

A fehérvárurgói Károlyi-kastély esetében elmondható, hogy egy megújult, turisztikailag bemutatható helyszín várja a látogatókat. A kastélyban működő funkcióknak köszönhetően az étkezési és a szálláslehetőség helyben elérhető. A kastély minden korosztály számára biztosít kertprogramot, a gyermekek kertpedagógiai foglalkozásokon is részt vehetnek. A kastély kertjébe bárki betérhet, belépőjegy váltása nélkül. Látogatásaim idején örömmel tapasztaltam, hogy a kert igazán él, együtt él a látogatóival. Családok, kerékpárosok, fiatal és idősebb kirándulók mind képviselték magukat. A kert fenntartása a terület nagy méretű kiterjedése ellenére magas minőségű. A park kisarchitektúráit azonban helyenként leromlott állapotban találtam. Szükség lenne a padok, pihenőfelületek, hulladékgyűjtők cseréjére, egységesítésére.

Javaslat

Elsősorban, szükséges a kisarchitektúrák cseréje, egységesítése.

Fehérvárcturgó jelenleg nem tagja a Budapest környéki turisztikai térségnek. A térséghez való csatlakozással a kert kiejánlhatóságának lehetősége nagy mértékben növekedne, remek lehetőség nyílna a helyszín népszerűsítésére. A Károlyi-kastélytól nem messze halad el az Országos Kéktúra útvonala. Ez egy olyan adottság, melyet érdemes volna kihasználni. Érdemes lenne valamilyen módon megszólítani a „bakancsos” turistákat is.

Az ajándékbolt kínálatának kiszélesítésével, helyi kézművesek, termelők bevonásával extra bevételhez juthatna a helyszín.

ERŐSSÉGEK

- ❖ megújult, turisztikailag bemutatható kastély és kert
- ❖ étkezési és szálláslehetőség helyben
- ❖ kertprogram minden korosztály számára, kertpedagógia zajlik
- ❖ naprakész, informatív honlap és Facebook oldal
- ❖ változatos programok az év során, négy évszakosság
- ❖ kert ingyenes

GYENGESÉGEK

- ❖ kisarchitektúrák leromlott állapota
- ❖ az útbaigazító táblák helyenként félreérthetőek

LEHETŐSÉGEK

- ❖ csatlakozás a Budapest környéki turisztikai térséghez
- ❖ kéktúrázók körében népszerűsíteni a helyszínt
- ❖ együttműködések, partnerkapcsolatok kötése
- ❖ kerttérkép a belépőjegy mellé
- ❖ egyedi ajándéktárgyak árusítása, shop bővítése

VESZÉLYEK

- ❖ műemléki környezet sérül túl sok látogató esetén
- ❖ túl sok látogató zavarja a szállodában tartózkodókat, valamint a Károlyi-család nyugalalmát

4.5. Vácrátót, Nemzeti Botanikus Kert

Értékelés

A Nemzeti Botanikus Kert a hazai kertturizmus egy fontos, példaértékű helyszíne. Sokrétű, komplex programkínálata minden érdeklődő számára biztosít elfoglaltságot. A kertpedagógiára, edukációra fektetett hangsúly hiánypótló a területen. A botanikus kert közösségi médiában való jelenlétével fenntartja az érdeklődést. A kert aktuális érdekességeit megtekinthetjük a honlapon is, valamint a Facebook és az Instagram oldalon. A botanikus kert kérdés esetén elérhető, folyamatos kommunikációt folytat az érdeklődőkkel, potenciális látogatókkal. A visszatérő vendégeivel képes kapcsolatban maradni az aktualitásoknak köszönhetően.

A Nemzeti Botanikus Kert jól kiépített információs rendszerrel rendelkezik, a kert teljes területén. A helyszínre magas minőségű fenntartás jellemző. A szolgáltatások tekintetében elmondható, hogy a kert szellemiségének megfelelően kiválasztott vendéglátóegységgel rendelkezik.

Javaslat

A botanikus kert tömegközlekedéssel való megközelítése kissé nehézkes, a vasútállomás a kerttől távol esik, kiépített járdahálózat nem létesült a két helyszín között. Az utazást megkönnyítené egy, a botanikus kert által üzemeltetett transzferbusz, amely az állomás és a kert között szállítaná a látogatókat.

A kert ajándékboltjában kizárólag a tematikus sétákhoz kapcsolódó kiadványok és néhány könyv található. Az ajándéktárgyak kínálatának kiszélesítése jövedelmező lenne a kert számára, továbbá reklámként is működhetne, pólók, tornazsákok, vászonszatyrok formájában.

ERŐSSÉGEK

- ❖ turisztikailag bemutatható helyszín
- ❖ kedvező földrajzi pozíció
- ❖ étkezési lehetőség helyben
- ❖ változatos kertprogram minden korosztály számára, kertpedagógia zajlik
- ❖ naprakész, informatív honlap és Facebook oldal

GYENGESÉGEK

- ❖ tömegközlekedés – busz hétfégi menetrendje nem kedvező; vonattal nem megközelíthető

LEHETŐSÉGEK

- ❖ egyedi ajándéktárgyak árusítása, shop bővítése
- ❖ egyedi buszjárat

VESZÉLYEK

- ❖ a történeti kert, természetvédelmi terület sérül túl sok látogató esetén

11. ábra SWOT-analízis a Nemzeti Botanikus Kert esetében

5. ÁTFOGÓ STRATÉGIAI JAVASLATOK

Mi kell ahhoz, hogy a hazai kertturizmus fejlődni tudjon?

A következőkben átfogó stratégiai javaslatokat fogalmaztam meg a hazai kertturizmus helyzetének javítására a feldolgozott szakirodalom, a kiragadott helyszínek vizsgálata, valamint az elkészített interjúk alapján.

5.1. Az egyes kertek szintjén

Ahogy a kiragadott példák vizsgálata során megfigyeltem, egy turisztikailag sikeresen működő kert feltételei, összetevői két csoportra bonthatóak.

Az egyes pontokhoz szükséges hozzárendelni a megfelelő szereplőket, szakembereket az adott szakterületről, továbbá meghatározni a forrást.

5.1.1. Tájépítészeti szempontok

❖ Védetség

Ahogy a Firenzei karta is kimondja, a történeti kert művészi vagy történeti szempontból közérdekű építészeti és növényi alkotás, s mint ilyen, műemléknek tekinthető. Azon helyszínek esetében, ahol az épület és a kert nem áll semmilyen védetség alatt, bár az megilletné őket, szükséges elindítani a védetté nyilvánítás folyamatát, akár helyi, akár országos szinten. Amint a dolgozatom elméleti részében olvasható, hazánkban jelenleg kevesebb, mint 20 olyan történeti kert van, amely önmagában is műemléki védetséget élvez.

❖ Bemutathatóság

Ahhoz, hogy a kertek turisztikailag bemutathatóak legyenek a nagyközönség számára, megfelelő állapotba kell hozni őket. Ehhez első lépésként szükség van egy kerttudományos dokumentáció, vagy egy kerttörténeti tanulmány létrehozására.

A bemutatathatósághoz szükség lehet megújítási tervre, vagy, ha a kert állapota indokolja, egy tájépítészeti tervre. Szükség van egy kiviteli tervre vagy egy engedélyezési tervre, továbbá egy fenntartási kézikönyvre, amely esetlegesen tartalmaz egy költségvetési útmutatót is.

5.1.2. Turisztikai szempontok

❖ Arculat, logó

A megfelelő logó nemcsak közvetíti egy-egy helyszín szellemiségét, hangulatát, de meg is ragadja a közönséget. Meghatározza az arculatot, könnyen megkülönböztethetővé teszi a kastélyokat, kerteket. Az arculat megalkotásánál érdemes lehet figyelembe venni az adott település arculatát, s ahhoz stílusban, szellemiségben illeszkedő dizájnt választani. A logó, az arculat fontosságáról mindkét interjúalanyom említést tett.

Már az arculat meghatározásánál figyelembe kell venni a hely identitását, sajátos jellemzőit. A marketingtevékenység és a programok meghatározása esetén sem szabad ezt szem elől téveszteni.

❖ Marketing, kommunikáció

Ahhoz, hogy a helyszín turisztikailag sikeresen működjön, elengedhetetlen a megfelelő marketing. A marketingstratégia kidolgozásánál fel kell tárnunk a helyszín erősségeit, esetleges egzotikumát, és egyéniségét kihasználva felkelteni az érdeklődést. A helyszín egyediségében, megismételhetetlenségében rejlik igazi erőssége.

A marketingtevékenység a közvetítő a keresleti, valamint a kínálati oldal között, segít az utazási motiváció létrejöttében. A marketing az egyes helyszínek „hangja”, képviselője a rendelkezésre álló, végtelen mennyiségű desztinációs lehetőség között. Abban, hogy egy utazás létrejöjjön, számos tényező játszik szerepet, melyek közül egyedül a motiváció szegmensére lehetünk ráhatással. Ebben van segítségünkre a marketing. A KSH adataiból látható, hogy a magyar lakosság fő utazási motivációja az üdülés, a szórakozás és a pihenés. Az ezen célokból utazók rendkívül nagy szabadsággal rendelkeznek az úticéljuk megválasztásában. A marketing, azon belül is a desztinációmarketing feladata, hogy a rendkívül gyorsan változó fogyasztói trendek, szokások ellenére elérje a potenciális látogatókat. Ehhez átfogó és tudatos tervezésre van szükség. A marketingstratégia megalkotásában fontos szerepet játszik a Magyar Turisztikai Ügynökség által létrehozott 11 turisztikai térség, melyekhez csatlakozva az egyes helyszínek bekapcsolhatók a turisztikai véráramba.

Minden helyszínnek szüksége van egy informatív, átlátható, könnyen értelmezhető honlapra. Emellett ma már elengedhetetlen a közösségi médiában való naprakész jelenlét,

az aktualitások bemutatása, a hírek, programlehetőségek feltüntetése. Erre a célra érdemes lehet létrehozni egy hírlevél-rendszert is.

A helyszínek népszerűsítésében hasznos lehet egy-egy hívószó alkalmazása, amely rövid, és frappáns mondanivalójával ragadja meg a potenciális látogatót. A hívószó, mottó meghatározásában segítségül hívhatjuk a hely identitását, mely Pannonhalma esetében például kiválóan működik, s a helyszín így „ezer éve kortárs”.

Az online reklám mellett nem szabad hagyni feledésbe merülni a papír alapú prospektusokat, tájékoztató füzeteket, térképeket. Sokan szeretjük a kézzel fogható emlékeket. A belépőjegy megvásárlásakor hasznos lehet kiosztani egy térképet a jegy mellé. Ez nagyban segítheti a tájékozódást, s olyan helyekre juthat el a látogató a kertben általa, melyeket magától nem fedezett volna fel.

❖ Programok

A történeti kertekben, népszerűsítésük, és látogatottságuk növelésének céljából programokat kell szervezni, azonban ehhez - ahogyan a Firenzei karta is kiköti – meg kell szabni a kerthasználat feltételeit. Meg kell találni azokat a témákat és lehetőségeket, amelyek illeszkednek a történeti kert profiljába. Szem előtt kell tartani a kert természettel való kapcsolatából fakadó békés mivoltát, és meg kell adni a kellő tiszteletet a kert történeti értékeinek, sajátos eszmeiségének. A kerti programok a kert látványának és jelentőségének fokozására kell irányuljanak, óvakodni kell ezek eltorzításától, csökkentésétől.

A programok kialakításának első lépése a célcsoport meghatározása. Meg kell fontolni, hogy a tervezett programok mely korosztály számára relevánsak, illetve belföldi turistákra korlátozódik-e a közönség, vagy külföldi vendégek is várhatóak.

Kerti séták létrehozásánál fontos a tematizálás. Egy botanikai különlegességeket bemutató séta esetében például nem mindegy, hogy a résztvevők laikusok, s most hallanak először a témáról, vagy már ismerői a területnek, s tudásuk elmélyítése céljából vesznek részt a sétán.

❖ Szolgáltatások

Az egyes helyszíneken elérhető szolgáltatásoknak biztosítaniuk kell a látogató komfortérzetét. A helyszíneknek, ha az valamilyen módon profiljába illeszthető, megfelelő

vendéglátóegységet kell biztosítani. Figyelembe kell venni a környék kínálatát, s annak megfelelően kiválasztani a formát – éttermet, bisztrót vagy kávézót.

Szálláshelyek tekintetében kiemelten fontos a partnerkapcsolatok kialakítása. A történeti helyszínek funkciójukból fakadóan gyakran tudnak helyben szálláslehetőséget biztosítani, de az esetek nagy többségében a környék szálláslehetőségeit kell igénybe venni több napos ott tartózkodás esetén. Ilyenkor elengedhetetlen az együttműködés a történeti helyszín és a környező szálláshelyek között.

A helyszínek népszerűsítéséhez nagyban hozzájárulnak a különféle ajándéktárgyak, melyeket egy erre a célra létesített ajándékboltban, vagy esetleg a jegypénztárban kell árusítani. Az ismeretterjesztő kiadványok, könyvek mellett elengedhetetlen a füzetek, írószerek, bögrék, vászontáskák, egyéb ajándéktárgyak forgalmazása. Ezek a tárgyak, amellett, hogy hasznosak a mindennapi életben, egyfajta reklámként szolgálhatnak használatuk közben.

Fontos lenne továbbá felkarolni a helyi kézműveseket, termelőket, és termékeiket beemelni az ajándékbolt kínálatába.

5.2. Térségi szinten

❖ Desztináció fejlesztés és desztináció menedzsment

Az elkészített interjúk és a személyes tapasztalataim alapján kijelenthető, hogy a kertturizmus fellendítése érdekében desztinációfejlesztésben kell gondolkodnunk. Ahogyan a fehérvárcsurgói workshopon és a Molnár Anitával folytatott beszélgetés során (8.4.2. sz. melléklet) is elhangzott, a pontszerű fejlesztésnek nincsen jövője. A térségi desztinációfejlesztés első lépése lehetne a már meglévő, a Magyar Turisztikai Ügynökség által kijelölt turisztikai térségekhez való csatlakozás. Az általam vizsgált kertek közül Bajna és Fehérvárcsurgó példáján látható, hogy a helyszínek Budapest környéki turisztikai térségbe való bekapcsolása azonnali felhordóerőt jelenthetne. Egy-egy turisztikai térség egyéb vonzerőivel létesített kapcsolat láthatóvá teheti az egyes kertörökségi helyszíneket az utazók mentális térképén. Ahogyan Molnár Anita is megjegyezte, (8.4.2. sz. melléklet) a térségi szintű fejlesztéshez elengedhetetlen az egyes desztinációk vendégkörének megismerése és megértése. Fontos lenne a keresleti kutatások támogatása és a csoportok szegmentálása.

Az általam megfigyelt KSH adatok alapján figyelemre méltó az utazások célrégió szerinti eloszlása. A 2022 évi összes utazás lebontásában látszik, hogy a legtöbben a Balatonra utaztak, illetve Észak-Magyarországra, valamint Budapestre és a Közép-Duna-vidékre. A legkevesebb utas a Közép- és a Nyugat-Dunántúlon járt. Ezekből az adatokból is levonható az a következtetés, hogy a földrajzi helyzetükből adódóan kevésbé kedvező fekvésű történeti kertek sikerének kulcsa a desztinációfejlesztésben rejlik.

❖ Együttműködések

Az egy-egy térségben előforduló kertörökségi helyszínek közös összefogással nagyobb eséllyel érnék el sikert a turisták adott desztinációba vonzásában. Az egy desztinációban elérhető helyszínek felfűzhetőek egy útvonalra, ezáltal kölcsönös látogatottságot generálhatnak. A kertörökségi helyszínek szolgáltatásai eltérő fejlettségűek. A vendégek komfortja és a térségben tartása érdekében kiemelten fontos a szálláshelyekkel és a vendéglátóegységekkel való együttműködés. Előnyös lehet továbbá a helyi iskolákkal, önkormányzatokkal való kapcsolat, hiszen adott lokáció kertjei kitűnő helyszínei lehetnek az edukációnak és kulturális rendezvényeknek.

❖ Kommunikáció és marketing

A kommunikáció fontossága nem csak a kertek szintjén hangsúlyozandó. A célközönség meghatározása, a desztináció megismerése után térségi szinten is megfelelő kommunikációt kell alkalmazni, hívószavakat kell meghatározni. A kijánlható élményígéretet, mely megfelelő kommunikációval van hirdetve, a helyi Tourinform irodák is népszerűsíteni tudják. Az egyes irodák kínálatában a kertek szinte láthatatlanok maradnak, hiszen a turisztikai szakemberek nem feltétlenül ismerik az egyes kertek kínálati lehetőségeit. Ezért a kommunikáció a szakmák között is elengedhetetlen, térségi szinten is. A vizuális kommunikáció és a marketing részeként kiemelt figyelmet kell fordítani az egységes, térségi arculat, esetleg logó megalkotására. Az útvonallá fűzött helyszíneket az interneten is hirdetni kell, a közösségi médiában és egy önálló, dedikált honlapon is.

5.3. Országos szinten

Az első, és legfontosabb teendő a kertek ügyében az edukáció, mert ez az egyetlen módja annak, hogy társadalmi szinten változást idézzünk elő. Fel kell keltenünk az emberek érdeklődését közös értékeink, örökségünk iránt, hiszen egy hatalmas kulturális és

szellemi hagyaték van a birtokunkban. Az edukációt már gyermekkorban el kell kezdeni, s felső korhatár megszabása nélkül, mindenkit be kell vonni ebbe a tanulási folyamatba a megfelelő csatornákon, a megfelelő eszközökkel.

Ahhoz, hogy látogatókat küldhessünk a kertekbe, országos szinten bemutatható állapotba kell hozni őket a megfelelő szereplők és a rendelkezésre álló források bevonásával. A megújított, helyreállított kerteket egyfajta hálózatba kell foglalni. A kertek hálózatosítása biztosítaná a fenntartható érdeklődést, egyfajta kapcsolatrendszer kiépülését. Egy országos kertútvonal létrehozásával biztosítható lenne az ország távolabbi pontjain, földrajzilag kevésbé kedvező helyen fekvő helyszínek látogatószámának növelése is. A hálózatban kijelölésre kerülhetnének különböző hosszúságú és tematikájú útvonalak, melyekhez - akár az Országos Kéktúra esetében – létre lehetne hozni egy egyedi pecsételőfüzetet, s a turisták élményeik mellé egy oklevelet, kitűzőt is kaphatnának a sikeres teljesítés esetén.

A kerthálózat létrejötte után elengedhetetlen a minőségi kommunikáció és a minőségi marketing. Hírét kell kelteni az újonnan létrejött kulturális útvonalnak, széleskörben népszerűsíteni kell minden lehetséges módon.

A kertekben zajló munkához a megfelelő szakembereket kell alkalmazni. Szakképzett kertészek, idegenvezetők összehangolt munkája szükséges a helyszín sikeres működéséhez. A kertész és tájépítész hallgatók számára létre kell hozni egyfajta továbbképzést, amely a történeti kertekben folyó munkára készít fel, ellát kertészeti és kerttörténeti-idegenvezetői ismeretekkel. Emellett szorgalmazni kell egy országos önkéntesprogram kidolgozását. A legtöbbet minden helyszín esetében lokálisan tehetünk a kertek megfelelő fenntartásáért.

Az oktatás szintjén maradva, szorgalmazni kell az egyetemek közötti együttműködéseket, az interdiszciplináris szakmák létrejöttét. Ahogyan a különböző szakmák képviselői közös munkájuk révén érhetik el a kertturizmus területén várt sikert, úgy a felsőoktatási képzésben is fontos lenne a kapcsolat, az átjárhatóság az érintett szakok között. A tájépítészet és a kommunikáció, továbbá a marketing bizonyos pontokon összefonódik.

A partnerkapcsolatok, együttműködések létrehozása elengedhetetlen egy országos hálózat kiépítéséhez. A vendéglátóegységekkel, szálláshelyekkel kialakított kapcsolat egy fontos tényezője a rendszer gördülékeny és sikeres működésének.

Valamint, de nem utolsó sorban, kulcsfontosságú a szakmák közötti kommunikáció. A kertturizmus helyzetének fellendítéséhez turisztikai szakemberek, tájépítészek, kastélytulajdonosok, kertészek stb. összehangolt, közös munkája szükséges, amely csak a szakmák közötti folyamatos párbeszéddel érhető el. Fontos, hogy kikérjük a szakmabeliek véleményét, meghallgassuk egyedi szempontjaikat és nézeteiket. A tájépítészek tudják, milyen érték van a kezünkben, a turisztikai szakemberek pedig, hogy hogyan „adják el” azt.

5.4. Nemzetközi viszonylatban

Ahhoz, hogy kertjeink nemzetközi szinten megfelelő megvilágításba kerüljenek, az arra érdemes helyszíneket felvételre kell javasolni a *European Route of Historic Gardens* kulturális útvonal tagjai közé, hogy európai viszonylatban is ismertté válhassanak. A nemzetközi kapcsolatrendszer kiépítésében nagy előrelépést jelentett a Magyar Kertörökség Alapítvány *International National Trust Organisation* teljes körű tagjává válása. A tagság számos fejlődési lehetőséget rejt magában.

Az európai és az Európán kívüli kapcsolatrendszer kiépítésével, határokon átnyúló együttműködések kialakításával nemzetközi viszonylatban is láthatóvá válhatnak a kertjeink. A nyitottság, a kíváncsiság, a különféle kertkultúrák megismerése iránt érzett vágy biztosíthatja a nemzetközi kommunikáció színterét. A párbeszéd létrehozására minden alkalmat és lehetőséget meg kell ragadnunk. A hazai tájépítész képzésben résztvevő külföldi hallgatók saját kultúrájuk közvetítésével színesítik az oktatást, továbbá otthonukba hazatérve népszerűsíthetik a magyarországi kertörökséget. Előadások, konferenciák biztosíthatnak találkozási pontot, ahol felfedezhetjük, hasonló kérdések foglalkoztatnak, hasonló ökológiai és társadalmi problémákkal állunk szemben. Sokat tanulhatunk egymástól. A Magyar Kertörökség Alapítvány által szervezett konferenciák lehetőséget biztosítanak arra, hogy meginduljon egy internacionális párbeszéd a szakma képviselői körében, és létrejöjjön egy olyan tudományos-szellemi műhely, ahol a szabad, közös gondolkodás szemléletformáló lehet egy-egy adott témában. A 2023 őszén megrendezésre került IV. Mőcsényi Mihály Kertművészeti és Kerttörténeti Műhely keretében nemcsak hazai, de számos külföldi előadó osztotta meg gondolatait a víz elemmel kapcsolatban. Többek között holland, olasz, francia, ukrán és egyiptomi szakemberek meglátásait is volt lehetőség meghallgatni. A különböző kultúrák számtalan inspirációval szolgálhatnak egymásnak.

6. ÖSSZEGRZÉS

Szakedolgozatomban a hazai kertturizmus helyzetét vizsgáltam, azon belül is történeti és történeti értékű kertjeink szerepét. A célom olyan stratégiai javaslatok meghatározása volt, amelyek javíthatnak a magyarországi kertturizmus helyzetén, s fenntartható érdeklődést biztosíthatnak a kertörökségi helyszínek esetében.

Munkám során összegyűjtöttem különböző kert-definíciókat, továbbá kitértem a történeti kertek jellemzőinek bemutatására is, a Firenzei Karta kikötéseinek megismertetésével. Felsoroltam a hazai kertturizmus elmúlt évtizedekben elért eredményeit, valamint említést tettem a nemrégiben megalakult Magyar Kertörökség Alapítványról, s annak örökségvédelemben és kertturizmusban vállalt szerepéről, fennálló partnerkapcsolatairól, munkásságáról. Bemutattam az európai kulturális útvonalak intézményét, azon belül a történeti kertek útvonalát, melyben több hazai kert is tagságot élvez. Mivel dolgozatom egyik nagy tárgya a turizmus, készítettem egy turisztikai fejezetet is, amelyben a kertet, mint turisztikai terméket vizsgáltam. Itt bemutattam a turizmust és annak rendszerét, valamint piacának tényezőit. Továbbá, a KSH adatai alapján összegyűjtöttem a magyar lakosság utazási szokásait – mely régiókba utazunk leggyakrabban, és milyen célból. Felsoroltam a turisztikai vásárlást befolyásoló tényezőket, s ebből kiderült, mely tényezőkre lehetünk ráhatással. Összegyűjtöttem a turizmusmarketing jellemzőit, és taglaltam az ezen a területen végzett tervezés fontosságát, melynek kapcsán felsoroltam a hazánkban található, kormányrendeletben nevesített 11 turisztikai térséget. Továbbá, röviden méltattam a marketing kertturizmusban betöltött szerepét.

Dolgozatomban 5 különböző típusú, eltérő tulajdonú vagy fenntartású történeti kertet vizsgáltam. Megfigyeléseimet a bajnai Sándor-Metternich-kastély kertjében, a turai Schossberger-kastély kertjében, a Pannonhalmi Főapátság arborétumában és gyógynövénykertjében, a fehérvárcsurgói Károlyi-kastély parkjában, továbbá a vácrátóti Nemzeti Botanikus Kertben végeztem. A helyszíneket több alkalommal is felkerestem, hogy a kerteket eltérő aspektusokban is láthassam. A vizsgálathoz munkám 0. lépéseként egy értékelési szempontrendszert készítettem, amelynek elemei elsősorban a kertek turisztikai szempontból releváns tulajdonságaira irányultak. A kérdések csoportosításával 9 fő vizsgálati szempontot kaptam, amelyet minden helyszín esetében végigveztettem.

Szakedolgozatomat illusztrációkkal is elláttam. Minden vizsgált kert esetében készítettem egy montázst, amelyhez a helyszínen készült fotóimat, belépőjegyeket, prospektusokat és egyéb elemeket is felhasználtam. A montázsok sora egyfajta útinaplót alkot, amely a kertek hangulatát igyekszik szemléltetni, megéreztetni az olvasóval.

Munkám során több, különböző szakterületről érkező személlyel is volt lehetőségem beszélgetést folytatni, amiért különösen hálás vagyok. Turisztikai és idegenvezetői tapasztalataik megosztásával nagyban hozzájárultak a munkámhoz. A velük elkészült interjúk, a helyszínelés és a vizsgálat, valamint a felhasznált szakirodalmak segítségével minden helyszín esetében végeztem egy értékelést, amelyet SWOT-analízisekkel támasztottam alá. Az értékelés mellett javaslatokat is megfogalmaztam a vizsgált kertörökségi helyszínek fejlesztésére.

Dolgozatom megalkotása során több idegen szakszó is felmerült. A szöveg könnyebb értelmezése érdekében készítettem egy fogalomgyűjteményt, amely a mellékletekben található. A mellékletek tartalmazznak még egy válogatást a vizsgált helyszíneken készített fotókból, továbbá két interjút, és egy beszámolót egy kertturisztikai témában megvalósult workshopról.

A vizsgált helyszínek értékelése és a kidolgozott javaslatok után átfogó stratégiai célokat is alkottam, az egyes kertek szintjén, valamint térségi, országos, és nemzetközi viszonylatban is. Megvizsgáltam, vajon mi kell ahhoz, hogy a hazai kertturizmus fejlődni tudjon. Az egyes kertek szintjén kijelölt teendők tájépítészeti és turisztikai szempontokra bonthatóak. A lokális fejlesztések megvalósulása után foglalkozhatunk a térségi és országos feladatokkal, amelyek sikerének kulcsa - véleményem szerint - mindkét esetben a hálózatosságban, egyfajta kertútvonala megalkotásában rejlik. A nemzetközi turisztikai piacra való bekerülés stratégiai céljai egyfajta kitekintést adnak, és az internacionális párbeszéd megvalósulásának pozitív hozadékát szolgálják.

Céljaim megvalósulásához elengedhetetlen az érintett szakmák közötti párbeszéd, és a társadalmi szintű edukáció. Bízom benne, hogy további tanulmányaim, jövőbeli munkám során rendelkezésre állhatok a hazai kertturizmus fellendítése érdekében végzett nemes feladatokban.

7. IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek és folyóiratok

- 1 Fejérdy T., Román A., Lampert R. (2011) *A történeti kertek kartája*. Budapest. Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft.
- 2 Fekete A. (2019) *Komponált látványok. Történeti kertek és tájak helyreállítása*. Budapest. Szent István Egyetem. 10. o.
- 3 Hankiss E. (1997) *Az emberi kaland*. Budapest. Helikon. 66. o.
- 4 Herczeg Á. (2021) *A Magyar Kertörökség Alapítványról röviden*. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat. Budapest. Magyar Agrár-és Élettudományi Egyetem. 60. szám. 94. o.
- 5 *Kertészeti Lapok*. (1912) Budapest. XXVII. évfolyam. 1.o.
- 6 Lippay J. (1965) *Posoni kert*. Budapest. Akadémiai Kiadó. I.rész. 3.o.
- 7 Lőrincz K., Sulyok J. (2017) *Turizmusmarketing*. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- 8 Ormos I. (1967) *A kerttervezés története és gyakorlata*. Budapest. Mezőgazdasági Kiadó. 9. o; 11. o.
- 9 Rapaics R. (1940) *Magyar kertek*. Budapest. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 17. o.
- 10 Szikra É. (2011) *Kertörökségünk. Történeti kertek Magyarországon*. Budapest. MNM Nemzeti Örökségvédelmi Központ és Civertan Bt.

Tudományos kutatási anyag

A kastélykertek turizmusban betöltött szerepének hazai és nemzetközi vizsgálata a magyarországi kastélykertek fejlesztési stratégiájának megalapozásához. (2019) Budapest. Pagony Táj-és Kertépítész Iroda.

Internetes források

- HTTP 1 Cultura-MTI. (2020) *Hölderlin csendje*.
<https://cultura.hu/kultura/holderlin-250-eve-szuletett/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 2 <https://kulturalisutvonalak.hu/ismerteto/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 3 <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-route-of-historic-gardens2> (2023. 11. 03.)
- HTTP 4 <https://www.europeanhistoricgardens.eu/en> (2023. 11. 03.)

- HTTP 5 <https://www.magyardertorokseg.hu/hirek/unnepelje-velunk-a-torteneti-kertek-europai-napjat/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 6 <https://www.into.org/> (2023. 11. 03.)
- HTTP 7 Patai B. (2023) „Az örökség továbbadása lokális identitáskérdés” – interjú dr. Herczeg Ágnes tájépitésszel a Magyar Kertörökség Alapítványról
<https://orszagepito.net/az-orokseg-tovabbadasa-lokalis-identitaskerdes-interju-dr-herczeg-agnes-tajepitesszel-a-magyar-kertorokseg-alapitvanyrol/>
(2023. 11. 03.)
- HTTP 8 Illés A. (2015) *A Budapest környéki kastélyok turisztikai hasznosítása.*
<https://dolgozattar.uni-bge.hu/4276/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 9 ksh.hu (2023. 11. 03.)
- HTTP 10 <https://mtu.gov.hu/cikkek/11-turisztikai-terseg-1914/> (2023. 11. 03.)
- HTTP 11 Alföldy G. (2020) *Narancsházak és más üvegházak Magyarországon a 19. században.*
https://nka.meszorg.hu/wpcontent/uploads/2020/09/alfoldy_gabor_narancshazak_es_mas_uveghazak_magyarorsz_19_szban.pdf (2023. 11. 02.)
- HTTP 12 <https://nof.hu/hu/fejlesztések/kastelyok/bajnasandor-metternich-kastely/>
(2023. 11. 02.)
- HTTP 13 <https://s73.hu/bajnai-sandor-metternich-kastely-parkjanak-rendezese>
(2023. 03. 14.)
- HTTP 14 <https://bajnaikastely.hu/rendezvenyter/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 15 <https://nof.hu/hu/events/bajna-kastelykert-mozi/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 16 <https://bajnaikastely.hu/muzeumpedagogia/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 17 Pleskovics V. (2020) *A név és ami mögötte van – A turai Schossberger-kastély építészeti felújítása.*
<https://epiteszforum.hu/a-nev-es-ami-mogotte-van-a-turai-schossberger-kastely-felujitasa> (2023. 11. 02.)
- HTTP 18 Bercsek P. (2013) *Részletek a Margitsziget történetéhez.* 131. o.
<https://mek.oszk.hu/12300/12345/12345.pdf> (2023. 11. 02.)
- HTTP 19 <https://botanikkastely.hu/hu/2022/03/09/varazslatos-kertepitesi-megoldasokkal-varja-a-vendegeket-a-botanik-turai-kastely-kertje/>
(2023. 11. 02.)

- HTTP 20 <https://www.kitervezte.hu/epuletek/orokseg/schossberger-kastely-tura>
(2023. 11. 02.)
- HTTP 21 <https://kirandulastippek.hu/budapest-kornyeke/tura-schossberger-kastely>
(2023. 11. 02.)
- HTTP 22 <https://botanikakastely.hu/hu/kastely/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 23 A Pannonhalmi Főapátság arborétumának információs táblája
https://mail.pannonhalma.hu/images/menupontok/idegenforgalom/eranthis%20osveny/001_arboretum.pdf (2023. 11. 02.)
- HTTP 24 <https://foapatsagiturizmus.hu/szent-jakab/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 25 <https://www.karolyi.org.hu/kerttortenet> (2023. 11. 02.)
- HTTP 26 <https://nkvp.hu/helyszinek/karolyi-kastely-2/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 27 <https://amultemlekei.hu/karolyi-kastely-fehervarcsurgo/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 28 <https://www.karolyi.org.hu/european-route-of-historic-gardens-erhg>
(2023. 11. 02.)
- HTTP 29 <https://www.karolyi.org.hu/a-karolyi-kastelyrol> (2023. 11. 02.)
- HTTP 30 <https://kirandulastippek.hu/bakony-veszprem/fehervarcsurgo-karolyi-kastely>
(2023. 11. 02.)
- HTTP 31 <https://botanikuskert.hu/kerttortenet/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 32 Szabó E. (2023) *Nemzeti Botanikus Kert (Vácrátót)*.
<https://www.termeszettjaro.hu/hu/poi/termeszetvedelmi-teruelet/nemzeti-botanikus-kert-vacratot-/22872933/#dmdtab=oax-tab1>
(2023. 11. 02.)
- HTTP 33 <https://botanikuskert.hu/intezmenyunk/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 34 <https://trekhunt.com/hu/article/vacratoti-arboretum/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 35 <https://botanikuskert.hu/gyik/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 36 <https://botanikuskert.hu/vendeglatas/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 37 <https://botanikuskert.hu/onallo-setak/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 38 <https://kert3.hu/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 39 <https://botanikuskert.hu/pedagogusoknak/> (2023. 11. 02.)
- HTTP 40 <https://www.folly.hu/kedvezmenyes-belepojegy-a-nemzeti-botanikus-kertbe-311> (2023. 11. 02.)
- HTTP 41 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/c-2232B/charta->

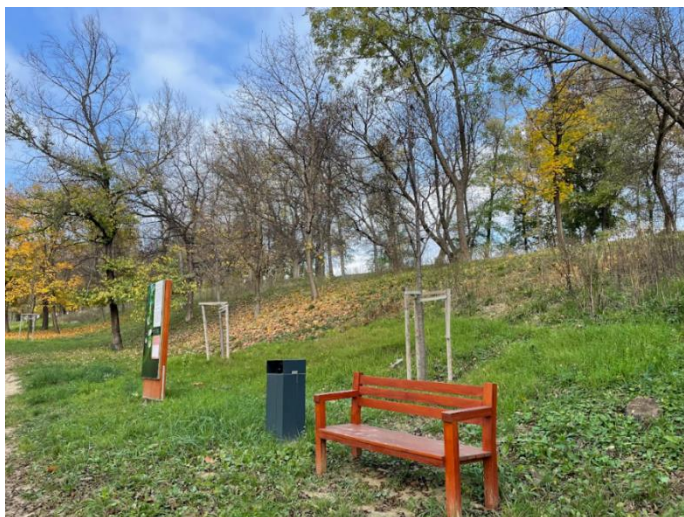
225C2/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa
29ub2tfMUJFOEliXX0sICJxdWVyeSI6ICJrYXJ0YSJ9 (2023. 11. 03.)

HTTP 42 <http://lexikon.katolikus.hu/M/monostor.html> (2023. 11. 03.)

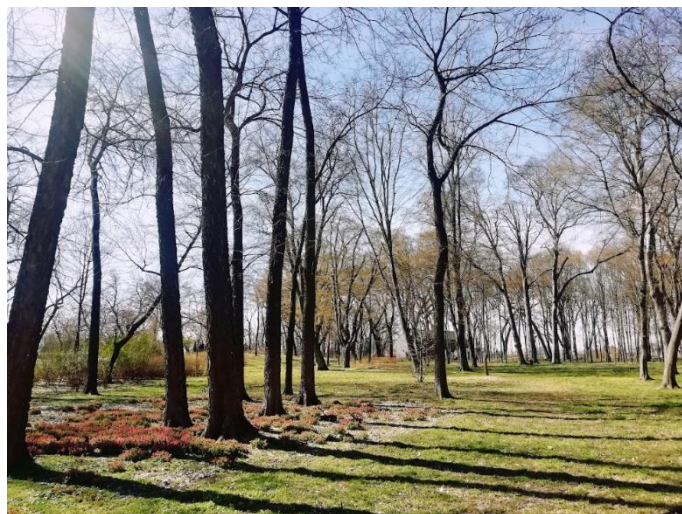
HTTP 43 <https://www.logicalmdesign.hu/blog/2020/07/22/usp-azaz-mit-jelent-a-unique-selling-proposition> (2023. 11. 03.)

8. MELLÉKLETEK

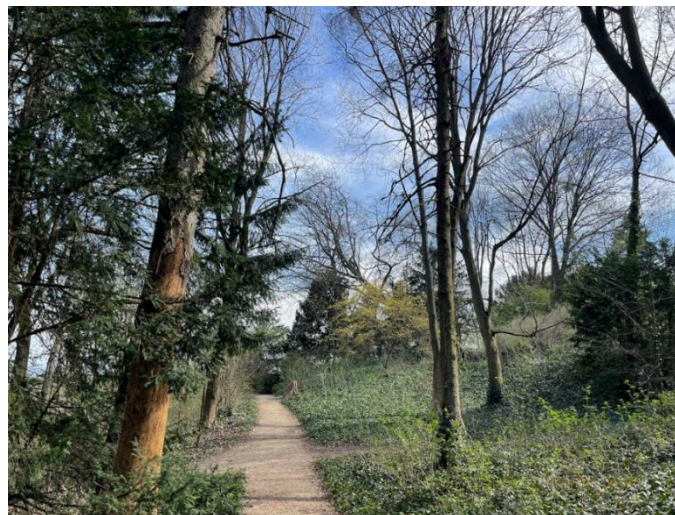
8.1. Helyszíni fotók a vizsgált kertekről

Helyszíni fotók a bajnai Sándor-Metternich-kastély kertjéről

Helyszíni fotók a turai Schossberger-kastély kertjéről

Helyszíni fotók a Pannónhalmi Főapátság arborétumáról és gyógynövénykertjéről

Helyszíni fotók a fehérvárcsurgói Károlyi-kastély parkjáról

Helyszíni fotók a vácrátóti Nemzeti Botanikus Kertről

8.2. Fogalomgyűjtemény

Az alábbiakban összegyűjtöttem néhány, a munkám során használt fogalmat, valamint azok magyarázatát:

❖ **Arborétum**

Különleges fák és cserjék esztétikai vagy rendszertani elvek szerinti bemutatására, illetve tudományos célú kutatásra is szolgáló fásszárú élőfa gyűjtemény.

❖ **Botanikus kert**

Rendezett élőnövény gyűjtemény, amely fásszárú, lágyszárú és üvegházi növények bemutatására, valamint tudományos célú kutatásra és ismeretterjesztésre is szolgál.

❖ **Díszkert/Lustgarten**

Olyan kert, mely elsősorban a gyönyörködtetésre és pihenésre szolgál.

❖ **Karta (charta)**

Közérdekű, fontos politikai jogokat, ill. korlátozásokat tartalmazó, történelmi jelentőségű okirat.⁷⁵

❖ **Kertépítészet, tájépítészet, kertművészet**

„Kertépítészet- a környezet adottságainak kreatív, funkcionális, ökológiai és esztétikai szempontok szerinti átformálása, célszerűbbé tétele.” Olyan általánosan vett építészeti tevékenység, mely a külső térre korlátozódik, s mely által nemcsak új elemekkel gazdagodik a környezet, de annak adottságai is előnyösen módosulnak.⁷⁶

„A kertépítészet, tájépítészet különösen összetett, téralkotó tevékenység, amelyhez természettudományos ismeretek, mérnöki tudás, valamint művészi érzék is kell.”⁷⁷

„A kertművészet a természet adta elemek felhasználásával olyan létesítmények alkotása, amelyek az embernek a természethez való esztétikai viszonyát művészileg kifejezik, s ennek folytán gyakorlati céljait magasabb szinten szolgálják.” Az idők során, a

⁷⁵ HTTP 41

⁷⁶A kastélykertek turizmusban betöltött szerepének hazai és nemzetközi vizsgálata a magyarországi kastélykertek fejlesztési stratégiájának megalapozásához. (2019) Budapest. Pagony Táj-és Kertépítész Iroda.

⁷⁷A kastélykertek turizmusban betöltött szerepének hazai és nemzetközi vizsgálata a magyarországi kastélykertek fejlesztési stratégiájának megalapozásához. (2019) Budapest. Pagony Táj-és Kertépítész Iroda.

kertművészet fejlődésével két alapvető kerttípus alakult ki: az architektonikus kert és a tájképi kert.⁷⁸

„A kertművészeti tervezés tehát kulturális és közegészségügyi feladatokat tölt be. Létesítményeivel a test és a lélek hygienéjét egyaránt szolgálja.”⁷⁹

❖ **Land Art**

A land art egy olyan művészeti irányzat, amely a természet elemeit használja különböző monumentális installációk létrehozásához.

❖ **Monostor**

Általában jelentős méretű és művészi értékű kőegyház.⁸⁰

❖ **Műemlék**

*„A **műemlék** fogalmán olyan önálló építészeti alkotásokat és városi vagy falusi együtteseket értünk, amelyek valamely sajátos kultúrának, jelentős fejlődésnek vagy történelmi eseménynek tanúi. A műemlék fogalma nemcsak a nagy alkotásokra terjed ki, hanem azokra a szerény művekre is, amelyek az idők folyamán kulturális jelentőségre tettek szert. A műemlékek konzerválása és restaurálása olyan tevékenység, amely minden alkalmas tudományágot és gyakorlati eljárást felhasznál a műemléki örökség tanulmányozására és védelmére.”⁸¹*

❖ **Műrom**

Mesterségesen alakított rom sziklából, és egyéb épített elemekből.

❖ **Narancsház/Orangerie**

Délszaki növények, elsősorban narancs tartására alkalmas üvegház.

❖ **Növényház, pálmaház, üvegház**

Üveggel határolt helyiség, mely évszaktól és időjárási viszonyoktól függetlenül biztosítja a feltételeket a növények fejlődéséhez.⁸²

⁷⁸A kastélykertek turizmusban betöltött szerepének hazai és nemzetközi vizsgálata a magyarországi kastélykertek fejlesztési stratégiájának megalapozásához. (2019) Budapest. Pagony Táj-és Kertépítész Iroda.

⁷⁹ Ormos I. (1967) *A kerttervezés története és gyakorlata*. Budapest. Mezőgazdasági Kiadó. 9. o

⁸⁰ HTTP 42

⁸¹ Fejérdy T., Román A., Lampert R. (2011) *A történelmi kertek kartája*. Budapest. Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft.

⁸² A kastélykertek turizmusban betöltött szerepének hazai és nemzetközi vizsgálata a magyarországi kastélykertek fejlesztési stratégiájának megalapozásához. (2019) Budapest. Pagony Táj-és Kertépítész Iroda.

❖ Parter

Főként épületek előtti, geometrikus elrendezésű, szimmetrikus alaprajzú gyepes vagy virágos mező.⁸³

❖ Pleasure ground

A pleasure ground egy olyan parter, melyet pázsittérbe ültetnek, épületek közelében. A XIX. század végi tájképi kertek geometrikus rendszerű „barokkos” kertrészlete.

❖ Tájképi kert/angolkert

XVIII.-XIX. századi természetet utánzó, egyben gyűjteményes kert, mely az „érintetlen” természet látványát tekinti a legmagasabb esztétikai értéknek.⁸⁴

8.3. Értékelési szempontrendszer

1. A desztináció tágabb környezete, szomszédos városok/nevezetességek, látnivalók.
2. Megközelítési lehetőségek, tömegközlekedés lehetősége – minőség, problémák, esetleges nehézségek.
3. Meg lehet-e szállni helyben, vagy a környéken? Ha helyben nem, milyen távolságra van a legközelebbi lehetőség?
4. A helyszín kapcsolata a várossal, felvezető út? Rálátás? Központi szerep? Van-e bármilyen kapcsolat?
5. Parkoló - van? Állapot, méret, befogadóképesség.
6. Kapu, beléptetési rendszer, információ, térkép.
7. Információs rendszer, táblák.
8. Milyen tulajdonban van?
9. Ki a kezelő? Ki tartja fenn, ki üzemelteti?
10. Fenntarthatóság – van valamilyen gesztus? Jelen van valamilyen törekvés?
11. Szolgáltatások (kávézó, étterem, ajándékbolt).
12. Rendezvénytér? Van lehetőség magánrendezvények szervezésére? (pl. esküvő)
13. Programok? Tárlatvezetés van? (Érinti a kertet?) Programfüzet, kiadványok? (Különös tekintettel a kertre, és az azzal kapcsolatos eseményekre - mennyiben szerves része a kert a programoknak?)
14. Múzeumpedagógia? Környezeti nevelés? Bármiféle gyermekprogram a kertben? A múzeumpedagógiának része a kert?
15. Szabadtéri rekreációs elemek, lehetőségek.

⁸³ Szikra É. (2011) *Kertörökségünk. Történeti kertek Magyarországon*. Budapest. MNM Nemzeti Örökségvédelmi Központ és Civertan Bt.

⁸⁴ *A kastélykertek turizmusban betöltött szerepének hazai és nemzetközi vizsgálata a magyarországi kastélykertek fejlesztési stratégiájának megalapozásához*. (2019) Budapest. Pagony Táj-és Kertépítész Iroda.

16. Van valamilyen specialitás? Különleges történet, érdekesség a kerttel kapcsolatban a történelemből? Ha van, ez megjelenik? (pl. tábla)
17. Kert jelenlegi állapota, mennyiben valósult meg fejlesztés, folyik valamilyen munka?
18. Jelenleg vannak a kertben? Vonzza-e a kert a látogatókat? Milyen törekvések vannak arra, hogy a látogató a kertbe is kimenjen?
19. Kert általános jellemzése, leírás, főbb részei, megjegyzések.
20. Vannak-e különleges, védett természeti értékek, botanikai érdekességek? Ha vannak, bemutatásra kerülnek?
21. Kert esetleges tervezője, főbb koncepció, kertművészeti kompozíció.
22. Ikonográfiai elemek, átlátások.
23. Kert kapcsolata az épülettel, épületekkel?
24. Mennyiben felel meg a kert az épület stílusának? (A kert mely korszakát rekonstruálták?)
25. Kisarchitektúrák állapota. (Padok, pihenőfelületek, hulladékgyűjtők).
26. Javaslatok az első benyomások alapján, gondolatok, ötletek, további fejlesztési lehetőségek.

8.4. Beszélgetések a kertturizmusról

8.4.1. Fehérvárcsurgói Konferencia – Hazai és külföldi összefüggések

Az egyes helyszínek bemutatása előtt fontosnak tartom, hogy egy olyan eseményről írjak, amely munkámat megalapozta, s ahol olyan gondolatokat kaptam, melyek elindítottak bennem egy folyamatot, amely mentén a kertturizmus helyzetét vizsgálni kívánom.

2022. 11. 24-én Fehérvárcsurgón, a Magyar Kertörökség Alapítvány és a Károlyi József Alapítvány szervezésében került megrendezésre az a workshop, melynek keretében különböző szakterületek képviselői találkoztak annak érdekében, hogy a kertturizmus hazai és külföldi összefüggéseit tárgyalják. A következőkben a konferencián elhangzott főbb gondolatokat igyekszem összefoglalni.

Károlyi Angelica és Károlyi György, a Fehérvárcsurgói Károlyi-kastély tulajdonosainak, és Dr. Herczeg Ágnes, a Magyar Kertörökség Alapítvány elnökének köszöntője után a rendezvény résztvevői röviden megosztották meglátásaikat, elképzeléseiket, elvárásaikat a témában. Példákat hallhattunk a jó gyakorlatokra.

A tájépítészek, turisztikai szakemberek, idegenvezetők, kastélytulajdonosok gondolatai egyénenként eltérőek voltak és mindannyian más perspektívából nézve közelítették meg a témát, ugyanakkor, ahogyan Molnár Anita, a Tourinform Iroda képviselője fogalmazott, *„itt mindenkinek a szerelme a kert”*. Károlyi Angelica kiemelte, fontosnak tartaná a

kertekben a kompetens szakemberek alkalmazását, akik tudásukkal, felkészültségükkel a látogatók rendelkezésére állnának, legyen szó akár dendrológiai vagy kerttörténeti kérdésekről. Elengedhetetlennek tartja a külföldi utazási irodákkal való kapcsolat kiépítését, hogy a magyarországi kerteket külföldön is népszerűsíteni lehessen, ezen felül kiemelkedően fontos lenne a megfelelő reklám az erre alkalmas platformokon.

Szikra Éva, a Magyar Kertörökség Alapítvány szakértője átfogó körképet adott a hazai kertturizmusról, bemutatta az elért eredményeket. Emellett elmondta, nagy segítség a kertturizmus fejlesztését illetően, hogy az emberek egyre inkább érdeklődnek a kertek iránt, a kertlátogatás iránti igény növekszik. A Covid-járvány megmutatta, milyen nagy szüksége van mindenkinek a „zöldben” töltött időre, felértékelődött kertjeink, parkjaink jelentősége, s ezt a lehetőséget most érdemes megragadni. Kiemelte a más szakmákkal folytatott párbeszéd fontosságát. Kérdéseivel elgondolkodtatott, melyek azok a lehetőségek, amikkel a desztinációk köztudatba vihetők? Hangsúlyozta, a programok meghatározásakor figyelembe kell vennünk, hogy a kert egy élő művészeti alkotás. Következésképpen át kell gondolnunk, hogy mit bír el a kert, melyek azok a rekreációs lehetőségek, melyek bevihetők a kertbe.

Molnár Anita, a Tourinform iroda szakértője elmondta, a kertturizmus-fejlesztés során fontos szempont, hogy releváns szolgáltatást tervezzünk a releváns célcsoportnak. A szolgáltatásoknak olyan bevételt kell generálnia, hogy az adott helyszín turizmusa hosszútávon is fenntartható legyen. Kiemelte, bármennyire szeretjük a kerteket, a számokra is figyelniük kell, de a jó ötlet elbírja az áremelést is. Szerinte a fő kérdés, hogy *„hogyan csináljunk turizmust a kertekben, hogyan generáljunk volument?”*. Felhívta a figyelmünket a keresleti oldal megismerésére is, miszerint az utazáshoz jövedelem, szabadidő és motiváció szükségesek. E három tényező közül mi a motiváció szegmensére lehetünk ráhatással. Molnár Anita rövid előadásában aláhúzta, a pontszerű fejlesztésnek nincsen jövője, hiszen utazásaink során desztinációs ígéretet, élményígéretet választunk, ezért mindenképpen nagyobb léptékben kell gondolkodnunk. A médiazaj, amiben élünk, nem könnyíti meg az úticél kiválasztását, ezért törekednünk kell az egyszerűsége, de fontos a jó marketing felépítése. A fejlesztések során tisztában kell lenni a belföldi kereslettel, a hazai utazási szokásokkal. A szakértő kiemelte, a KSH adatai alapján a lakosság csupán 30%-a utazik el 1 éjszakára, 70% választja a kirándulást.

Ungor Bea, tájépítész-idegenvezető a tematizálás fontosságát hangsúlyozta. Elmondása szerint a kertlátogatásokra igény és motiváció is lenne, ugyanakkor egy-egy helyszín esetében méltatlanul kevés idő jut az épület mellett a kert felfedezésére. A látogatókat sok

minden érdekelné, de ehhez szükség lenne egy letisztult, tematizált rendszerre. Egy-egy tematikus, szezonális séta visszatérő látogatottságot generálhatna a kertekben, főként, ha jól felépített, átgondolt programcsomag része, hiszen a kert önállóan nem eladható termék. Meg kellene különböztetni családi és szakmai túrákat, hiszen ezek más élményigérettel jellemezhetőek. A túrák vezetéséhez kiemelten fontos lenne a megfelelő szakemberek képzése, akár egy tájépítész-továbbképzés.

A rendkívül tartalmas szakmai workshop lényegi meglátásait, melyeket a leghasznosabbnak vélek a dolgozatom elkészítéséhez, a következő pontokban foglalnám össze:

A kertörökség nem számszerűsíthető, ugyanakkor elengedhetetlen a gazdasági szempontok figyelembevétele is a fejlesztések során, a fenntartható érdeklődés végett.

Minden helyszín esetében fontos a saját identitás, arculat meghatározása, az erősségek megtalálása. Ennek függvényében mérlegelni kell, hogy melyek azok a programok, amelyek helyet kaphatnak egy adott történeti vagy történeti értékű kertben.

Fel kell kutatni a helyi, lokális specialitásokat. Közösséget kell létrehozni a helyiekkel, előnyös lehet bevonni őket a fejlesztésekbe, hiszen egy-egy helyszín látogatottságának növekedése rájuk is kihathat.

A pontszerű fejlesztéseket el kell vetni, és tágabb körben, desztinációfejlesztésben szükséges gondolkodni.

Minőségi programokat, szolgáltatásokat kell kínálni a látogatóknak, melyet minőségi kommunikációval kell hirdetni, népszerűsíteni az arra alkalmas felületeken.

A kerti séták tematizálása és a célcsoport meghatározása megkönnyítené a látogatók választását.

Fontos lenne a kompetens személyek, szakemberek alkalmazása, akik kellő felkészültséggel rendelkeznek a látogatók különféle jellegű kérdéseinek megválaszolásához. Ehhez szükség lenne egy szakmai továbbképzésre a tájépítészek számára.

8.4.2. Interjú Molnár Anitával, a Tourinform szakemberével

2023. 03. 20.

1. *Mit gondol a magyarországi kertturizmus jelenlegi helyzetéről? Milyen feladataink vannak a kertturizmus helyzetének javítása kapcsán?*

A hazai turisztikai térségek lehatárolásakor górcső alá vettük a potenciális turisztikai kínálatunkat, és fejlesztési, beavatkozási programokat készítettünk. Már az dicséret lenne, ha azt mondanám, hogy marginálisan érintettük ezt a termékkört, de még csak marginálisan sem. Azt kell mondjam, hogy a hazai turisztikai desztinációk jelenlegi kínálata és adottságai között láthatatlan a kertörökség, mint kínálati tényező. Amikor egy beavatkozási programot állítunk össze, - ahol kidolgozzuk, hogyan állítható minél gyorsabban pályára egy desztináció - akkor lehetne vizsgálni, hogy egy ilyen kertre épülő örökségnek milyen funkciója lehet. A jelenlegi hazai kínálatban olyan USP-eket nagyon nehéz megfogalmazni, ami arra lenne képes, hogy egy desztinációt profilozzon.

(megj.: USP: „Az USP rövidítés egy angol kifejezésből fakad: "Unique Selling Proposition". Magyarul: Egyedi terméktulajdonság, vagy ha pontos fordítását nézzük: egyedi értékesítési javaslat.”⁸⁵)

A történeti kert mindenképpen valamiféle kiegészítő, a tartózkodási időt növelő, másodlagos, vendégélményt fokozó kínálati elem lehet, de azt gondolom, hogy nagyon markánsan és turisztikai szempontból kellene hozzájárulni ennek az attrakciókörnek a fejlesztéséhez. Azt tapasztalom, hogy amikor van egy jó adottság, akkor sem biztos, hogy az fogyasztható lesz az adott desztináció célcsoportjai számára. Az ott tartózkodó vendégek körében ő csak egy másodlagos termék, vagy kínálati elem tud lenni. Ott kellene valahogy a célcsoportot definiálni. Tulajdonképpen lehet, hogy azok az igények kellene, hogy meghatározzák a fejlesztéseket. A desztinációnak van egy vendégköre, és őket is meg kellene érteni ehhez, hogy a turisztikai véráramba be tudjuk kapcsolni az attrakciót.

2. *Jelenleg a turisztikai irodák kínálatában helyet kapnak a hazai történeti kertek?*

Nem mindegy, hogy utazási irodákról, vagy Tourinformokról beszélünk, ezt el kell különíteni. Az utazási irodák kifejezetten utazási csomagokat értékesítenek. A Tourinformok információt adnak a desztinációban lévő turisztikai kínálatról,

⁸⁵ HTTP 43

útvonalterveket ajánlanak, de ők nem értékesítenek, ez két különböző dolog. Az utazási irodák, a beutaztató irodák kínálatát nem ismerem, nekem nem azzal a célcsoporttal kell dolgoznom. Nagyon óvatosan gondolkodnék ezzel kapcsolatban, nehezen tudom elképzelni, hogy nemzetközi viszonylatban, általános beutazó célcsoportokat tekintve a fő küldő országokból tudunk erre a rövid tartózkodási időre olyan csomagot adni, amiben markánsan meghatározott egy kert. Belföldre nem értékesítünk csomagokat, mert a belföldi turizmus más logikára épül, ezért nem gondolom, hogy releváns a kérdés, amit meg kellene vizsgálni. A Tourinformok azt gondolom, hogy tudnak róla. Amikor megkezdődött a közös munka a hazai kertörökség képviselőivel, megvizsgáltuk, hogy a Nemzeti Turisztikai Adatbázisban mennyi kertörökségi helyszín található, mint turisztikai objektum. Azt mondtuk, hogy - nagyon kritikus szemmel tekintve – azzal, amit a másik fél is elfogad turisztikai kínálati elemként, gyakorlatilag 90% az átfedés. A Tourinformnál lévő személyes beszélgetés során, - amikor megtörténik az igényfelmérés - hogyha a felmérés alapján, az ott tartózkodó vendégnek beajánlható egy kert, akkor azt elmondja a Tourinformos. Az megint egy tapasztalati kérdés, hogy egyébként a Tourinform irodát használók köre milyen logikával keresi az irodát, mert általában a legtriviálisabb kérdésekkel. A Tourinform által kiajánlható turisztikai objektumok, élményígéreték száma nagyon nagy, ezért nem biztos, hogy elsőre kerülnek sorra a kertek. A következő két probléma, hogy lehet, és ezt vállalom, hogy a Tourinform egyébként nem ismeri egy-egy kertnek az élményígéretét - pedig nagyon jól működik. A másik, amire nagyon sok esélyt adok, hogy nem biztos, hogy jól működik, vagy garantáltan működik a kert. Amiatt, hogy nem garantált, nagyon bizonytalan a kiajánlhatósága. Mindenki arra törekszik, hogy elégedett legyen a vendég, ezért a bejáratott, biztos programokat mindig előrébb veszi az ember. Ez egy ördögi kör, mert ami be van járva, az garantáltan látogatott lesz.

3. Milyen elvárásai, igényei vannak egy turistának, melyeknek meg kell felelnie egy kertörökségi helyszínek - turisztikai szempontból?

Erre inkább tapasztalatból tudok válaszolni. Attól függ, hogy kivel megyek. Ha például gyerekekkel megyek, más az igényem, mintha a párommal sétálok. Ha a párommal sétálok, képes vagyok tematikus utakban gondolkodni, biztos, hogy speciális vezetést kérek, komolyabb tartalomra vágyom. Amikor valaki családdal érkezik, akkor a látványon túl a kiegészítő szolgáltatásoknak sokkal nagyobb helye van. Van a szolgáltatás fejlesztésnek egy olyan csomagja, amit akár egy múzeum-, vagy fürdőfejlesztésnél

alkalmazunk, közös a halmaz. Megyek sorba azoknak az elemeknek, szolgáltatásoknak a listáján, melyeknek muszáj jelen lennie, és pipálom, ami megvan. Nincs sok kertünk, és nem is biztos, hogy önálló utazási döntési tényezővé tudják kinőni magukat, de mit kell tennem ahhoz, hogy a mentális térképemre rákerüljön egy ilyen helyszín? Nagy szerencsém van, hogyha éppen benne van egy desztinációban, és a desztináció eladja nekem. Akkor azt kell nézni, hogy a desztinációs élményígéretbe az a kert mivel tud majd beszállni. Ha ez egy térségen kívüli helyszín, sokkal nehezebb a feladat, mire azt beazonosítja földrajzilag az ember. Azt is figyelembe kell venni, hogy mennyi a tartózkodási idő, azért mennyit hajlandóak utazni az emberek, mekkora a hatótávolsága annak a kertnek. Reálisan mekkora lesz a felhordóereje? Lehet, hogy csak egy fél órás, vagy egy órás autóútról beszélünk, és ott, annak az utazóközönségnek a figyelmét erre kell irányítani. Az a gond, hogy az árbevétel oldalról meghatározza a volumen azt, hogy hogy tud fenntartható lenni majd a kitalált fejlesztés. A kertek, arborétumok jellemzően, szerencsés, vagy szerencsétlen módon nem a „top” látnivalók mellett vannak, hiszen területi igényük nagy, tehát még a megközelíthetőség is egy picit kedvezőtlenebb helyzetbe viszi őket. Nagyon sokszor vesztegetett időnek vagy befektetésnek tűnik, mire valaki be tudja égetni magát a rendszerbe.

4. Hogyan tudunk hatni az emberek motivációjára, hogyan érhetjük el őket? Milyen lehetőségeink vannak arra, hogy a köztudatba hozzunk egy-egy helyszínt?

A közönségkapcsolat biztosan nagyon fontos, ez a marketing feladata. Ha megkeresnél egy marketinges szakembert, azt mondaná, hogy szinte mindegy, hogy mit árulsz, az a kérdés, hogy hogyan építs egy célcsoportot, hogyan építs adatbázist, hogyan „eted” őket, hogy újra és újra járjanak. Nekem erre a jó példa az Alcsúti Arborétum - a hóvirág ünnepe, a szentjánosbogár séta. Újra és újra hívja ugyanazt a közönséget, sok feliratkozója van. Érdekesnek kell maradni, és ez nagyon nehéz az év 365 napjában, főleg egy ilyen természeti környezetben. A kert négy évszakos élményígéretet nagyon nehezen tud adni az éghajlati viszonyok miatt. Ha tudok mit mutatni minden évben, vagy minden hónapban, akkor viszont onnantól a siker marketing kérdése, profi, kökemény marketing. Az egy külön szakma, ha valaki üzletet akar csinálni, és nagyon messze van attól, hogy szép kertet építsünk, és őrizzük. Ez az örökségvédelem kérdésköre, hogy egyébként jó lenne meghagyni a kertet úgy, ahogy volt, vagy meghagyni érintetlenül. Ez egy dilemma, egy fenntarthatósági kérdés is, hogy ez mennyi embert tud eltartani, hol lenne a gazdasági és a környezeti fenntarthatósága ennek? Hol van az a fedezeti pont emberben és

anyagiakban, amikor még be tudom engedni a vendéget, ki is fizeti a belépőjegyet, és még én is megélek? Szerintem arról kéne beszélgetni az emberekkel, az utazóközönséggel, hogy ők ma mit gondolnak a történeti kertekről, be tudják-e azonosítani őket egyáltalán. Ezek hívószavak-e – amikor azt mondom valakinek, hogy arborétum, akkor ásít egyet, vagy azt mondja, hogy „hoppá, de régen voltam!” Én a keresleti kutatásokban is hiszek. Ha tudom szegmentálni ezeket a csoportokat, akkor az ő gondolkodásukat meg lehetne ragadni. Meg kellene kérdezni tőlük, hogy mennyi pénzt szánnának a kertlátogatásra, és mi lenne az a hívószó, amért elindulnának. A látogatónak nagyon fontos, hogy mit tud fotózni például. A képi világ nagyon jelentős – többet mond ezer szónál.

Sok fejlesztési terv van, szívesen megnéznék párat. Biztos lenne öt olyan dolog, amivel kapcsolatban megjegyezném, hogy ezt senki nem gondolta át turisztikai oldalról! Miért nem indul meg a szakmai párbeszéd?

Majd az interdiszciplináris szakmák! Amikor rájön egy kertészmérnök, hogy turizmus-közgazdász is lehetne, mert hozzá kéne tanulnia a szakmájához, és akkor az ő alaptudása egyszer csak elkezd formálódni, majd valahogy átmegy egy teljesen más értékesítési logikába. Csak ezek az emberek tudják megváltoztatni hosszútávon ezeknek az attrakcióknak a működőképességét. Mi is csak tanulgatjuk visszafele, tapasztalati úton, hogy mit tud egy kert. Ez egy szisztematikus oda-vissza játék, utána pedig kőkemény marketing, ami egy pozitív spirál, egyértelműen.

5. Hogyan érhetjük el, hogy látogatókat vonzzunk az ország távolabbi pontjain elhelyezkedő kertörökségi helyszínekre, melyeknek földrajzi helyzete kevésbé kedvező?

Azt kell először megnézni, hogy mi lesz a felhordóerő. Kihez vagyok közel, mi az, ami megjelenik az utazók mentális térképén, oda, hogy tudok kapcsolódni? Kihez tudok először kapcsolódni, aki engem kiejánl, aki a felhordóerő lesz? Egyedül a piacon nagyon nehéz - sok erőforrást igényel, és nem biztos, hogy bejön. Csak és kizárólag pontszerűen, még egy komolyabb szolgáltatást nyújtó komplexumnak is nagy kihívás, pláne egy történeti kertnek, ami turisztikailag gyerekcipőben jár, és nem mindig van mögötte olyan infrastruktúra és HR, mint ami mondjuk egy másik turisztikai objektum kapcsán van. Olyan aktív célcsoportot kell találni, akinek beleillik az utazási profiljába a kert, hogy ilyen típusú élményeket is keressen. Nagyon nagy munka, az tény.

8.4.3. Interjú Ungor Bea tájépítész-idegenvezetővel

2023. 06. 28.

1. Mit gondol a magyarországi kertturizmus jelenlegi helyzetéről? Létezik-e nálunk kertturizmus?

Azt szeretném leszögezni, hogy én elsősorban kiutas vagyok, tehát a belföldi turizmusban kevesebbet dolgoztam, de azért azt látom, hogy nagyon szép, pontszerű példák jelentek meg a belföldi kertturizmusban. Ilyen például a Folly Arborétum, a Vácrátóti Botanikus Kert, vagy a Fehérvárcsurgói Kastély parkja. Hirtelen az jutott eszembe, hogy a kertturizmus itthon gyerekcipőben jár, de aztán tovább gondoltam, és igazából lehet, hogy már kiskamasz korba lépett. Az utóbbi évek programjai, állami támogatásai arra voltak jók, hogy a kastélyépületek megújultak, a helyszínek „bekerültek a fejekbe”, és sokak számára már nem csak a klasszikus Fertődi-kastélyt érdemes meglátogatni, hanem egyéb helyszínek is eszükbe jutnak a belföldi turistáknak (például Szabadkígyós, Füzérradvány, Gyula, Dég, stb...). Most jöhetne a következő lépés, a kertek rendezése. Olyan állapotba kellene őket hozni, hogy bemutathatóak legyenek. A közép-európai, XX. századi történelemből kifolyólag a nagy, klasszikus kastélykertjeinket feldarabolták. Helyenként nincs már meg az összefüggő terület, amely valaha egy egységet képezett. Azzal kell dolgoznunk, azzal a kis „torzóval”, ami megmaradt ezekből a kastélykertekből. Kertturizmus mindenképpen létezik, vagy legalábbis megvan az alapja, inkább így mondanám.

2. Milyen feladataink vannak a kertturizmus helyzetének javítása kapcsán?

Egyrészt, folytatni a rekonstrukciókat. Itt hasonló kérdés merülhet fel, mint az épület felújításoknál is, hogy a korhűségre törekedjünk, vagy ma is használható módon állítsuk őket helyre. Szerintem mind a kettő megállja a helyét, ez egy koncepcionális kérdés. Nagyon jó ötletnek tartom, ami már talán el is kezdődött a Magyar Kertörökség Alapítvány támogatásával, hogy útvonallá fűzzük őket. Egy turista nem feltétlenül fogja a teljes útvonalat bejárni, mint például a Kéktúra útvonalát sem feltétlenül egyben járja be az ember, de ennek az lehet az értelme, hogy az egyes helyszínek erősítik egymást. Lehetne, sőt kellene is létrehozni egy márkát, logót, felépíteni egy brand-et az egyes kertekre, illetve egységesen is, a kertek hálózatára. Ez kicsit kettős feladat, de szerintem mindenképpen érdemes lenne erre is figyelni desztináció menedzsment szinten, és

egységben is kezelni ezt a témakört. Ami még szintén fontos lenne, hogy funkciót találjunk a kerteknek. Az, hogy felújítunk egy kastélykertet nagyon szép parterekkel, az önmagában nem lesz jelentős vonzerő. Meg kell találni annak a módját, hogy a kert ne csak a díszje legyen a kastélynak, egyéb helyszíneknek, hanem akár önálló úticél is lehessen. Bizonyos rendezvények, mint koncertek vagy virágvásárok nagyon jól illeszkednek egy történeti kertbe. Szintén figyelemfelkeltőek a tematikus napok, például barokk napok, vagy egy adott évszak adott növényére épített tematika mentén szervezett programsorozat. Ott vannak a gyógynövények is, amelyek nagyon érdeklik a laikusokat. Lehetne workshopokat tartani, például a virágkötészet témájában. Továbbá a gasztronómia vagy borkultúra is nagyon jól illeszthető ebbe a környezetbe, tudjuk, hogy a borturizmus is nagyon népszerű manapság. Akár éjszakai programokat is lehetne szervezni, mint például csillagnézést.

3. Rendelkezésünkre áll bármilyen olyan eszköz, amellyel javíthatunk a kertturizmus helyzetén, de nem jár semmilyen költséggel?

Meg kell találnunk a módját, hogy ott tartsuk a látogatót. Ne csak egy 15 perces „fotóstopra” szolgáljon a kert. Az a baj a kerttel kapcsolatban, illetve az épülettel is, hogy már maga a fenntartása is hatalmas erőfeszítésbe kerül, valamint munkaidő-, továbbá pénzigényes. Inkább azt mondanám, hogy az a kérdés, hogy hogyan lehetne optimalizálni a költségeket, megnézni, mik az adottságai egy kertnek, és arra fektetni a hangsúlyt. Ha van egy olyan egyedi adottság, például egy karakteres virág virágzása, amire lehet építeni, azt ki kellene használni.

4. Mennyiben van igény a kertörökségi helyszínek látogatására? Ön szerint a magyar emberek jelenleg vonzó úticélnak tartanak egy-egy kertörökségi helyszínt az országhatáron belül?

Szerintem mindenképpen vannak nagyon előnyös pontok, olyan tendenciák, amik ezt erősítik, például a közelmúltban lezajlott járvány, vagy a mostani gazdasági válság, ami sok embert arra „kényszerít”, hogy a felfedezze a saját országát is. Megjelenik folyamatosan az igény rá. A kert, miért lehet vonzó? Mert van egy romantikája. A régmúlt idők luxusa valahol a kert, egy kastély, vagy akár egy kolostor kertjének is van egy ilyen hangulata, főleg, ha szépen fenntartott. Egy városi ember szeret zöldtet látni. Éppen tegnap sétáltam a belvárosban, és azt figyeltem meg, hogy egy kávézóban zöldfalat alakítottak

ki, de műanyag növényekből. Ahogy mentem tovább, ugyanennek a kávézónak a külső falán pedig egy poszter volt, egy erdő jelenete. A belvárosban, a Ferenciek terén. Ennyire igényeljük a zöldet. A kertturizmusnak, a kert témának egy nagy előnye ez a fajta belső igénye az embereknek. Ez az igény egyre nagyobb, hiszen szűkül a természeti közegünk. Ami szintén a kertturizmust erősítheti, az az „öko, a „természetes”, a „biofeel”, a „natúr” - mind olyan fogalmak, melyek az étkezéstől kezdve az öltözködésig megjelennek. Vannak például növényi, vagy levélmintás ruhák, évek óta maradnak a divatban. De megjelenik ez a motívum a lakberendezésben – akár tapéta vagy szárított növény formájában. Ez mind ezt az igényünket erősíti. Ami még a kertturizmus kapcsán eszembe jut, az a slow turizmus fogalma, ezt is idekapcsolnám. Ezt a fogalmat néhány évvel ezelőtt vezették be. Ahogyan a fast food-nak is megjelent az ellentéte, a slow food, ahol a beszerzési hely körzetét, valamint az evés tempóját is csökkenteni próbálják, megadják az evés módját. Ez a turizmusban is megjelent, hogy ne csak átfussuk és kipipáljuk a vonzerőket, hogy láttuk, hanem inkább egy kisebb területet nézzünk meg, de ott minőségi időt töltünk el. Ez egy tágabb fogalom, de a kertturizmusra is vonatkoztatható. A másik tendencia, a tematizálás. Ennek egyik fő oka, hogy az embernek kevés a szabadideje, másrészt, az érdeklődésük is specializálódott. Sok turista nem csak ki akar pipálni látványosságokat és látnivalókat, hanem akár kevésbé látogatott helyekre utazik, és minőségibb élményt szeretne kapni az utazása során. Ezért megjelennek alternatív úticélok, nem feltétlenül a megszokott útvonalat járják be. Az ember továbbá szeret újat tanulni, a játszva tanulás a turizmusban is megjelenik, mint igény a kereslet oldaláról. Viszont, egyre gyakrabban találkozunk a növényvakság fogalmával. Az ember a saját háza előtt álló fát sem veszi észre, vagy nem úgy veszi észre, mint érték, hanem mint bosszúság – szemetel, árnyékol. Ezért azt gondolom, hogy egy turisztikai desztinációt nem szabad csak úgy a sorsára hagyni, hogy tessék, itt a kert, menj be és érezd jól magad! Kell vezetés. Akár egy személyes idegenvezetővel, – most kicsit hazabeszélek – vagy infótáblákkal, kommunikációval, eseményekkel edukálni az embert arra, hogy ez egy érték, és hogy miért érték, mit vegyen észre benne.

5. Mit kell kínálnia egy kertörökségi helyszínnek turisztikai szempontból, hogy növelni tudja látogatóinak számát?

A legelső a megfelelő fenntartás, főleg egy kert esetében. Még egy épületnél el is nézzük, hogy hullik a vakolat, de egy kertenél ez nincs így. Attól is függ, milyen a kert, mert

például egy tájképi, kicsit magára hagyott kertrészlet is lehet szép. Ez a városi zöldfelületeknél is konfliktusforrás, hogy miért nem kaszálják le a fűvet. Itt megint az edukáció és a kommunikáció, ami ebbe az irányba terelheti az embereket. Svájcban, Németországban járok mostanában többit, és ott is ez látszódik. A belvárosi közterületeken, zöldfelületeken az alpesi rét virágait látjuk, ezt amerikai turistáim észrevették, és megkérdezték, hogy ez szándékos? Elmagyaráztam nekik az okát, és megértették, sajnálták is, hogy náluk ez még nincs a gyakorlatban. Szerintem ennek itthon is idő kell, hogy megszokja az ember szeme. Az, hogy mit kell kínálnjon egy kert, a helyszíni adottságoktól is függ, illetve talán üzemeltetői döntés is. Meg kell határozni, hogy ki a célcsoport, és egy adott kert szeretne-e nagy csoportokat fogadni, vagy inkább az egyéni látogatókra specializálódnak, akár lehet mindkettő is. Azért emeltem ki a csoportokat, mert ott vannak speciálisabb igények, például buszparkolóhely, megfelelő infrastruktúra, egészen odáig, hogy legyen megfelelő számú mosdó. Egyéni látogatóknál is fontos, hogy legyen vendéglátóhely, kávézó, ajándékbolt. Ez a helyszínnek is előnyös, így egy kis plusz bevételt is tud generálni. Szükség van programokra, ahogy az előbb is említettük. Akár állandó programokra, de szerintem főleg egy kert esetében, ami szezonálisan változik, azt ki is lehetne használni időszaki programok szervezésével, így akár visszatérő látogatókat is lehetne vonzani a kertbe. Fontos az információközlés, akár táblákkal, vagy élő idegenvezetéssel. Ezek mellett szükségesek lehetnek alternatívák rossz idő esetére. Egy kert eléggé kitett az időjárásnak, és hiába szervezünk egy gyönyörű, nagyszabású koncertet, ha esik az eső, gyorsan rögtönözni kell valamit. Nyilván ez nem mindenhol megoldható, az adottságoktól függ, hogy van-e olyan zárt helyiség, ahol egy csoportot tudunk foglalkoztatni. Persze ezt az is tudja, aki vállalkozik arra, hogy részt vegyen a kertturizmusban, tehát a látogató is fel kell, hogy erre készüljön, csodákat nem ígérhetünk neki. Ennek ellenére, jó, ha egy helyszín erre is felkészül valamilyen módon.

6. Hogyan tudunk hatni az emberek motivációjára, hogyan érhetjük el őket? Milyen lehetőségeink vannak arra, hogy a köztudatba hozzunk egy-egy helyszínt?

Itt megint a trendeket emelném ki. Slow turizmus, tematizálás, az ember igénye a „zöldre”. Az is elmondható, hogy a kertturizmus sosem lesz a tömegturizmus egy eleme, de nem is ezt várjuk tőle. Ez egy niche turizmus, itt inkább a minőségre kell törekedni, nem a magas látogatószámra. Ezek a trendek azért jók, mert amúgy is benne vannak a köztudatban, a közéletben. Ezeket a tendenciákat kellene „meglovagolni”, és a

kommunikációt is ehhez alakítani. Itt megemlíthető a Maslow-piramis, amelyben a turizmus az önmegvalósítás területéhez, a piramis csúcsára helyezhető. A turizmusban, pláne a kertturizmusban részt vevő az az egyén, aki rendelkezik a szabadidejével, és szeretne tanulni, vagy képezni magát kellemes módon. Ezekből a motivációkból kellene kiindulni, és a marketingnek minden eszközét bevetni.

7. A napjainkra jellemző médiazaj, és a rendelkezésre álló óriási desztinációs kínálat mellett hogyan tudjuk felhívni a figyelmet a történeti kertekre?

Körülbelül 15 évvel ezelőtt, még senki nem tudta, hogy mi az, hogy tematikus városnéző séta. Nagyjából 2008-ban jelentek meg az első ilyen programot szervező cégek. Mára már nem az a kérdés, hogy mi ez, hanem hogy hova megyünk. Akkoriban, a kezdetekben nem is a versenytársai voltak ők egymásnak, ezért is mondom, hogy egy országos kert útvonal, magát ezt a műfajt erősíthetné. Hiszen azzal, hogyha sok szereplője van, sok felől hallja az ember, akkor a potenciális turistának jobban beépül a fejébe, hogy ilyen van. Utána nyilván meg kell különböztetnie magát az egyes helyszíneknek, de ez már egy következő lépés. Szerintem hasonlóan, mint egy „good practice”-ként lehetne megvizsgálni a városnéző séta műfaját. Szintén egy ilyen jó gyakorlatként meg lehetne vizsgálni az egyes arborétumokat, például a Folly Arborétumot, vagy a Szarvasi Arborétumot, ahol nagyon szépen elkezdtek felépíteni a turizmust. Minél több helyen jelenik meg egy helyszín, annál jobban rögzül a köztudatban. Mi az emberek szabadidejéért, nem is csak a pénzéért versenyzünk. Szabadidőből van a legkevesebb, amit a potenciális látogató nem is biztos, hogy a turizmusban szeretne tölteni. Lehet, hogy inkább színházba megy, vagy bármi más hobbist üzne. Itt tényleg nagy a verseny. Azt kell szem előtt tartani, hogy nem is akarunk mindenkire hatni, nagyon fontos, hogy megtaláljuk a célcsoportot, hogy ki az, aki egyáltalán résztvevője lehet a kertturizmusnak. Kezdve onnan, hogy hívunk-e iskoláscsoportokat, kérdés, hogy ezt mennyire hívjuk turizmusnak. Bár a folyamat itt kezdődik, mert a mostani kisdíjakok lesznek később a turisták. A családokra is lehet építeni, a gyerekes programok nagyon népszerűek, és a kertbe jól illeszthetőek. Nagy előny is, hogy a gyerekek szabadon mozoghatnak, hangoskodhatnak, nem zavarnak másokat, nem úgy, mint mondjuk egy múzeumban. Ezek mellett a nyugdíjas korosztály az, aki potenciális célcsoportja ennek a műfajnak. Minden csoport esetében nagyon fontos a kommunikáció. Előnyös lehet egy saját honlap készítése, a social media-ban való jelenlét, de ide kapcsolódik az is, hogy legyen egy arculat, egy brand, egy saját logó. Egy

saját, és emellett egy hálózati szintű arculat is. Eseményeket kell szervezni, ez nagyon fontos. Továbbá, mindkét fél számára előnyös lehet az iskolákkal való együttműködés.

8. Hogyan érhetjük el, hogy látogatókat vonzzunk az ország távolabbi pontjain elhelyezkedő kertörökségi helyszínekre, melyeknek földrajzi helyzete kevésbé kedvező?

A kert mellett mindenképpen be kell kapcsolni egyéb vonzerőket is. Az, hogy valaki csak egy kertet nézzen meg, vagy csak egy kertért utazzon sokat, ahhoz nagyon vájt fülűnek kell lenni. Vannak ilyenek is, akik szakmai céllal utaznak például, de vannak olyan nemzetek is, akik nemzetszinten érdeklődnek a kert iránt, ilyenek az ausztrálok. Érdeklí őket a természet, és nekik a mi klímánk egzotikusnak számít. Ők, ha nem városban élnek, akkor tanyán, kapcsolatban vannak a saját növényeikkel, ezért fogékonyabbak más kontinens növényeire is. Önmagában egy kert nem feltétlenül vonz egy turistát. Össze kell fogni, be kell kapcsolni a környező egyéb vonzerőket is. Más kulturális apropót, témát kell találni a távoli helyszíneken is, hogyha odamegy a turista, mást is meg tudjon nézni. Szerencsés esetben ez egy borvidék, vagy van valami gasztronómiai, vagy egyéb vonzerő. Ezeket összefogva lehetne egy desztinációt fejleszteni, kialakítani, ez a desztinációmenedzsment feladata.

9. ANNOTÁCIÓ

Felgyorsult, ingergazdag világunkban az egyén nehezen lel megnyugvást.

Sokan nem is sejtik, micsoda kincs, micsoda szellemi örökség van a birtokunkban, amely gyógyír lehet a 21. századi ember túlterhelt mindennapjaira. Úgy gondolom, mindenkinek szüksége lenne a szabadban, a kertben töltött időre. Őseink is jól tudták, bátran támaszkodhatnak a növények, a természet gyógyító erejére.

Történeti, történeti értékű kertjeink letűnt korok kertművészetének, természeteszemléjének emlékét őrzik. Hazánkban ennek ellenére csak 15 olyan kert van, amely önmagában műemléki védeltséget élvez, pedig számuk ennél sokkal magasabb is lehetne. A történeti kertek különösen érzékeny rendszerek. Fejlesztésük, helyreállításuk során szigorú örökségvédelmi, tájépítészeti szempontokat kell figyelembe vennünk, amelyeket további, turisztikai szempontokkal is egyeztetnünk kell a kertturizmus fejlesztése céljából, amely nem könnyű feladat.

Szakedolgozatom célja, hogy felhívja a figyelmet a magyar kertörökség jelentőségére, művészeti értékére, és népszerűsítse a hazai kertturizmust. A kertörökségünkben rejlő érték megláttatása társadalmi szintű edukációt kíván, melyet gyermekkortól felső korhatár meghatározása nélkül kell végezni minden lehetséges csatornán, a marketing minden lehetséges eszközének bevetésével.

Munkám során különböző történeti kerteket vizsgáltam annak érdekében, hogy kidolgozhassak egy stratégiai javaslatrendszerrel, amellyel fenntartható érdeklődés biztosítható az egyes helyszínek esetében. Javasataimat kertszinten, térségi, országos, valamint nemzetközi viszonylatban is kidolgoztam. A célok, feladatok megfogalmazásában tájépítészeti és turisztikai szempontokat is figyelembe vettem, feldolgoztam a rendelkezésre álló szakirodalmat. Dolgozatom elkészítésében segítségemre volt több, különböző szakterületet képviselő személy is, akik turisztikai, idegenvezetői szempontból osztották meg velem meglátásaikat, a látóköröm szélesítése céljából.

Bízom benne, hogy munkámmal hozzájárultam a hazai kertörökség, és a kertturizmus népszerűsítéséhez, és többeket vezethetek arra a felismerésre, hogy történeti kerteket látogatni jó!

NYILATKOZAT

a szakdolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve:	Tuskán Vivien
A Hallgató Neptun kódja:	IBWAXP
A dolgozat címe:	Történeti és történeti értékű kertek kertturizmusban betöltött szerepe
A megjelenés éve:	2023.
A konzulens intézetének neve:	Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet
A konzulens tanszékének a neve:	Kertművészeti és Kertépítészeti Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkor szellemi tulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelté után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: 2023. 10. 29.

Hallgató aláírása

NYILATKOZAT

Tuskán Vivien (IBWXP) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót¹ áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védeésre javaslom / nem javaslom².

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*3}

Kelt: 2023. október 30.

belső konzulens

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő aláhúzendó.

³ A megfelelő aláhúzendó.